

ISSN 2454-3705

श्रुतसागर | श्रुतसागर

SHRUTSAGAR (MONTHLY)

November-2020, Volume : 07, Issue : 06, Annual Subscription Rs. 150/- Price Per copy Rs. 15/-

EDITOR : Hiren Kishorbhai Doshi

BOOK-POST / PRINTED MATTER

दीपोत्सवी अंक

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर में नवनिर्मित हस्तप्रत कन्जर्वेशन लैब में रासायनिक प्रक्रियाओं के द्वारा जीर्ण हस्तप्रतों का उपचार करते हुए ज्ञानमन्दिर के निष्णात कर्मचारीगण।

SHRUTSAGAR

3

November-2020

RNI : GUJMUL/2014/66126

ISSN 2454-3705

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर का मुखपत्र

श्रुतसागर

श्रुतसागर

SHRUTSAGAR (Monthly)

वर्ष-७, अंक-६, कुल अंक-७८, नवम्बर-२०२०

Year-7, Issue-6, Total Issue-78, November-2020

वार्षिक सदस्यता शुल्क - रु. १५०/- ❖ Yearly Subscription - Rs.150/-

अंक शुल्क - रु. १५/- ❖ Price per copy Rs. 15/-

आशीर्वाद

राष्ट्रसंत प. पू. आचार्य श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी म. सा.

❖ संपादक ❖

हिरेन किशोरभाई दोशी

❖ सह संपादक ❖

रामप्रकाश झा

❖ संपादन निर्देशक ❖

गजेन्द्रभाई शाह

राहुल आर. लिवेदी

एवं

ज्ञानमंदिर परिवार

१५ नवम्बर, २०२०, वि. सं. २०७७, निज आश्विन कृष्ण पक्ष-३०

प्रकाशक

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

(जैन व प्राच्यविद्या शोध-संस्थान एवं ग्रन्थालय)

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र, कोबा, गांधीनगर-३८२४२६

फोन नं. (079) 23276204, 205, 252 फैक्स : (079) 23276249, वॉट्स-एप 7575001081

Website : www.kobatirth.org Email : gyanmandir@kobatirth.org

श्रुतसागर

4

नवम्बर-२०२०

अनुक्रम

१. संपादकीय	रामप्रकाश झा	५
२. गुरुवाणी	आचार्य श्री बुद्धिसागरसूरिजी	६
३. Awakening	Acharya Padmasagarsuri	८
४. अनेकार्थशब्दसन्दृब्ध केटलीक अप्रगट कृतिओ	गणि सुयशचंद्र-सुजसचंद्रविजयजी	९
५. दीपावलीपर्व सज्झाय	डॉ.शीतलबेन शाह	२१
६. ज्ञानपंचमीपर्व स्तवन	गजेन्द्र शाह	२५
७. धर्मकथानुयोगनी महत्ता अने श्री देवभद्रसूरिकृत कथारत्नकोष	मुनिश्री पुण्यविजयजी	२९
८. प्राचीन पाण्डुलिपियों की संरक्षण विधि	राहुल आर. त्रिवेदी	३१
९. पुस्तक समीक्षा	डॉ. हेमंतकुमार	३३

डाहइ डाहउं रिजवइ, गुणरी ऊवइ छइल्ल ।
ते मूढा कुण रीझवइ, विण सीगडां बइल्ल ॥

प्रत क्र. १३१०७१

भावार्थ- एक ज्ञानी व्यक्ति दूसरे ज्ञानी व्यक्ति को प्रसन्न कर सकता है और गुणों की अभिवृद्धि होती है। लेकिन बिना सींग वाले बैल जैसे मूर्ख को कौन प्रसन्न कर सकता है ?

❖ प्राप्तिस्थान ❖

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

तीन बंगला, टोलकनगर, होटल हेरीटेज की गली में

डॉ. प्रणव नाणावटी क्लीनिक के पास, पालडी

अहमदाबाद - ३८०००७, फोन नं. (०७९) २६५८२३५५

संपादकीय

रामप्रकाश झा

नववर्ष की अनन्त शुभकामनाओं के साथ श्रुतसागर का यह दीपोत्सवी अंक आपके करकमलों में समर्पित करते हुए हमें अपार हर्ष की अनुभूति हो रही है। इस अंक में योगनिष्ठ आचार्य बुद्धिसागरसूरीश्वरजी की अमृतमयी वाणी व स्थायी स्तम्भों के अतिरिक्त आठ अप्रकाशित कृतियों का प्रकाशन किया जा रहा है।

सर्वप्रथम “गुरुवाणी” शीर्षक के अन्तर्गत भारतवर्ष में अहिंसा के प्रचार-प्रसार में जैनधर्म के विशेष योगदान का उल्लेख किया गया है। द्वितीय लेख राष्ट्रसंत आचार्य श्रीपद्मसागरसूरीश्वरजी के प्रवचनों की पुस्तक ‘Awakening’ से क्रमशः संकलित किया गया है, जिसमें कथन के ऊपर विचारों के प्रभाव तथा उससे होनेवाले लाभ-हानि के ऊपर प्रकाश डाला गया है।

अप्रकाशित कृति प्रकाशन के क्रम में सर्वप्रथम पूज्य गणिवर्य श्रीसुयशचन्द्र-सुजशचन्द्रविजयजी म. सा. के द्वारा संपादित अनेकार्थ शब्दगर्भित कृतिसंग्रह में से पाँच लघु कृतियों को प्रकाशित किया जा रहा है। जिसके अन्तर्गत अलग-अलग पदों का अलग-अलग अर्थों में प्रयोग कर अजितजिन, पार्श्वजिन आदि प्रभु की स्तवना की गई है। द्वितीय कृति के रूप में आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमन्दिर की पालडी शहरशाखा में कार्यरत डॉ. शीतलबेन शाह के द्वारा सम्पादित “दीपावलीपर्व सज्ज्ञाय” की दो अप्रकाशित कृतियों का प्रकाशन किया जा रहा है। इस कृति में कर्त्ता ने दीपावली के आध्यात्मिक महत्त्व के ऊपर प्रकाश डाला है। तृतीय कृति के अन्तर्गत ज्ञानमन्दिर के कार्यकर्त्ता पंडित श्री गजेन्द्रभाई शाह के द्वारा सम्पादित “ज्ञानपंचमीपर्व स्तवन” का प्रकाशन किया जा रहा है। इस कृति के कर्त्ता मुनि श्री राजरत्नविजयजी ने मात्र १४ गाथा की इस लघुकृति में ज्ञानपंचमी के पवित्र पर्व पर की जानेवाली ज्ञान की आराधना तथा ज्ञान की महत्ता को वर्णित किया है।

पुनःप्रकाशन श्रेणी के रूप में इस अंक में पुण्यविजयजी लिखित लेख “कथारत्नकोश अने तेना कर्त्ता श्री देवभद्रसूरि” का प्रकाशन किया जा रहा है, जिसके अन्तर्गत जनसामान्य हेतु जैन कथा साहित्य की उपयोगिता तथा उसकी महत्ता के ऊपर प्रकाश डाला गया है।

गतांक से जारी “पाण्डुलिपि संरक्षण विधि” शीर्षक के अन्तर्गत ज्ञानमंदिर के पं. श्रीराहुलभाई त्रिवेदी के द्वारा हस्तप्रतों का सूचीकरण तथा आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमन्दिर की सूचीकरण पद्धति की विशिष्टता के विषय में संक्षिप्त जानकारी दी गई है।

पुस्तक समीक्षा के अन्तर्गत मुनि श्री गुणहंसविजयजी द्वारा रचित “शास्त्राभ्यासनी कला” पुस्तक की समीक्षा प्रस्तुत की गई है। इस पुस्तक में परमपूज्य साधु-साध्वीजी भगवन्तों के द्वारा किए जानेवाले अभ्यास की सुन्दर और उपयोगी पद्धति के विषय में जानकारी दी गई है, जिसके कारण इस पुस्तक का महत्त्व बढ़ जाता है।

हम आशा करते हैं कि इस अंक में संकलित सामग्रियों के द्वारा हमारे वाचक अवश्य लाभान्वित होंगे व अपने महत्त्वपूर्ण सुझावों से हमें अवगत कराने की कृपा करेंगे।

શ્રુતસાગર

6

નવમ્બર-૨૦૨૦

ગુરુવાણી

આચાર્ય શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

જૈનદષ્ટિએ આત્માનું અનન્ત વર્તુલ

દુર્ગુણો પર જે જે અંશે જય મેલવવામાં આવે છે, તે તે અંશે જૈનત્વ ગણાય છે । દુર્ગુણો પર જય મેલવવો, એ વિશ્વવ્યાપક ધર્મ છે । કામ ક્રોધાદિ દુર્ગુણો પર જય મેલવવાથી આત્માની વાસ્તવિક શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય છે એમ જૈનધર્મ શિખવે છે, તેથી જૈનધર્મનો વિશ્વના મનુષ્યોએ સ્વર્ગી શાન્તિ પ્રાપ્ત્યર્થે ફેલાવો કરવાની યાચ જરૂર છે । આત્માના વાસ્તવિક જ્ઞાનાદિ ધર્મને જૈનધર્મ દર્શાવે છે, અને તેની પ્રાપ્તિના સમ્યગ્ ઉપાયોને જૈનધર્મ જણાવે છે, તેથી જૈન ધર્મનો જગત્માં સર્વત્ર પ્રચાર થાય તો વિશ્વવર્તિ મનુષ્યો સ્વર્ગીય વાસ્તવિક ધર્મને અવબોધવા સમર્થ થઈ શકે । અહિંસા પરમો ધર્મ: દયા સમાન કોઈ ધર્મ નથી ।

અહિંસાના પ્રચારથી જગત્માં સર્વ જીવોને શાન્તિ મળે છે. જૈનધર્મનો વિશ્વમાં સર્વત્ર પ્રચાર કરવાથી વિશ્વમાં સર્વત્ર યુદ્ધો, યુદ્ધો, પશુઓ વિગેરેની કતલ થતી અટકી જાય અને તેથી વિશ્વમાં સર્વત્ર સ્વચ્છ શાન્તિ સ્વયમેવ રહી શકે છે એમ સમ્યગ્ અવબોધાય છે । જૈનધર્મના પાલકો દયાના ગુણવડે વિશ્વમાં દયાધર્મોનો તરીકે પ્રચલિત છે । યદિ જૈનધર્મનો સર્વત્ર પ્રચાર થાય તો સર્વત્ર પરમાત્માનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે એમ કથવામાં અતિશયોક્તિ કિંચિત્ પળ નથી । જૈનધર્મે ભારતવાસીઓને દયાદિ ગુણોનો ઘણો લાભ આપ્યો છે ।

ભારતદેશમાં દયાની મુખ્યતા અન્ય દેશોની અપેક્ષાએ પ્રવર્તે છે, તે સ્વચ્છ જૈનધર્મના પ્રતાપે છે । દયાળુ મનુષ્યોનો જગત્માંથી નાશ થાય છે એમ ભૂતકાલમાં બન્યું નથી, વર્તમાનમાં બનતું નથી, અને ભવિષ્યમાં બનનાર નથી । પક્ષીઓમાં કબુતર પંક્તિ સડેલો ઢાળો પળ ધાતું નથી તો પળ તેની સંખ્યામાં કાગડાઓ વગેરે માંસાહી પક્ષીઓ કરતાં ઘટાડો થયેલો દેખવામાં આવતો નથી ।

જૈનો દયાથી બાચવા બની ગયા અને તેથી દેશ પરંતંર થયો એમ પણ કથી શકાય તેમ નથી, કારણ કે વિશ્વમાં સર્વદેશોમાં સર્વત્ર દયા પ્રવર્તે તો કોણ રાજા કોના ઉપર ચઢાઈ કરે અર્થાત્ કહેવાનું કે કોઈના પર કોઈ ચઢાઈ કરે નહીં, અને કોઈને કોઈ મારી નાખવા પ્રયત્ન કરી શકે જ નહીં । પશુઓનો અને પંક્તિઓનો નાશ થતો પળ અટકી શકે । મનુષ્યો પણ પરસ્પર એક બીજાઓનું સૂચન કરી શકે નહિ । ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે રાજાઓને અને પ્રજાઓને જૈનધર્મથી લાભ મળી શકવાના હેતુથી અનન્તવર્તુલરૂપ જૈનધર્મનો ફેલાવો કરવાની જરૂર છે ।

આ વિશ્વમાં સર્વત્ર સર્વજીવો જીવવાને ઇચ્છે છે, પણ કોઈ મરવાને ઇચ્છતું નથી ।

સર્વજીવોને પોતાના આત્મસમાન ગણીને કોઈની પળ હિંસા કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરવી નહિ એમ જૈનધર્મ બોધ આપે છે । અતઁવ આત્મવત્ સર્વ ભૂતાનિ યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ ં સૂત્રની કહેણીથી તથા રહેણીથી સિદ્ધિ કરવાને વિશ્વમાં સર્વત્ર જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવાને દયાના માનવદેવોં કટિબદ્ધ થવું જોડૂ । દયા ં પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવનાર મહાધર્મ છે અને તે વ્યાપક ધર્મ છે । જ્યાં દયાનો ઘોષ રહ્યો હોય છે ત્યાંથી આસુરી ભાવનાવા઱ા દુર્ગુણ દૈત્યો પલાયન કરી જાય છે ।

પ્રભુના હૃદયમાંથી દયારૂપ ધર્મનો ઝરો વિશ્વના શ્રેય માટે વહ્યો છે તેનો સર્વત્ર પ્રચાર કરવો જોડૂ । વિશ્વવ્યાપક દયાધર્મ છે અને જ્યારે ં ઁરી રીતે સર્વત્ર ફેલાશે ત્યારે વિશ્વમનુષ્યો પ્રભુને પ્રાપ્ત કરનારા થશે । જીવોને રજોગુણથી અને તમોગુણથી મુક્ત કરીને સત્ત્વગુણમાં લાવનાર જૈનધર્મ હોવાથી જૈનધર્મને પા઱વાની તથા તેનો વિશ્વમાં સર્વત્ર ફેલાવો કરવાની ઘણી જરૂર છે । જૈનધર્મમાં જે જે સદ્ગુણોને કથ્યા છે, તે તે સદ્ગુણો ંવા છે કે તે જે જે મનુષ્યોમાં રહે છે તે તે મનુષ્યોની વ્યાવહારિક તથા ધાર્મિક ઉન્નતિ કર્યા વિના રહેતા નથી ।

આર્યાવર્તમાં જૈનોં અઘ્યાપિ પર્યન્ત વ્યાવહારિક તથા આત્મિકોન્નતિ જા઱વી રાઁવી છે તે ઁરેઁર જૈનધર્મના પ્રતાપથી અવબોધવું । રજોગુણ અને તમોગુણવડે થનારી ઉન્નતિ ઁરેઁર કોડૂ પળ દેશમાં સદા રહેતી નથી, અને રજોગુણ અને તમોગુણની ઉન્નતિથી અશાન્તિ મારામારી ફેલાય છે, અને ં જ્યાં ઉત્પન્ન થાય છે તેનોજ તે નાશ કરનારી બને છે । અત ંવ મનુષ્યે જો વ્યાવહારિક તથા ધાર્મિકોન્નતિ કે જે ઁરેઁરી સુઁની આપનારી છે તેને પ્રાપ્ત કરવી હોય તો જૈનધર્મની આરાધના કરવી જોડૂ, અને તેને વિશ્વમાં ફેલાવવા પ્રયત્ન કરવો જોડૂ ।

વિશ્વમાં સર્વદેશોમાં પ્રવર્તતાં સર્વરાજ્યોની પડતીના ંતિહાસો તપાસવામાં આવે અને વિશ્વમાં સર્વદેશોની સર્વપ્રજાઓની પડતીના ંતિહાસો તપાસવામાં આવે તો પડતી કરવા અને કરાવવામાં તે તે દેશના રજોગુણી અને તમોગુણી રાજાઓ તથા રજોગુણ અને તમોગુણવા઱ી પ્રજા જ હતી ંમ સિદ્ધ થશે । સર્વકાલમાં આ પ્રમાણે પ્રવર્તે છે । જૈનધર્મ ઁરેઁર રજોગુણ અને તમોગુણથી દૂર રહેવાનું શિઁવે છે, અને સત્ત્વગુણ સેવવાનું શિઁવે છે તેથી વિશ્વમાં સર્વદેશના રાજાઓ અને પ્રજાઓમાં સત્ત્વગુણના પ્રચારાર્થે જૈનધર્મનો ફેલાવો થવાની જરૂર છે, કારણ કે તેથી સર્વદેશોમાં ઁરેઁરી વ્યાવહારિક તથા ધાર્મિક ઉન્નતિ સદાકાલ માટે સ્થિર થડ શકે ।

ક્રમશઃ

ધાર્મિક ગઘ સંગ્રહ ભાગ – ૧, પૃષ્ઠ – ૬૮૧-૬૧૦

श्रुतसागर

8

नवम्बर-२०२०

Awakening

Acharya Padmasagarsuri

(from past issue...)

If we are in the company of noble people we get noble thoughts and our speech also is noble because of our noble thoughts. Even when he was extremely angry, Mahatma Gandhi never used an abusive word beyond using the expression “mad fellow.”

Disciplined language leads to progress and happiness, while, indecorous language brings infelicity and unhappiness. The tongue (that is speech) that can cool down the fire that consumes life, can also cause rivers of blood to flow. That is why, we should speak after thinking well.

This has been said by a poet by name Soktha. It means that words are precious. “Speak such valuable words if you can. Give expression to your thoughts after thinking well.”

We should cultivate the habit of speaking out our thoughts after filtering them, with the sieve of thoughtfulness. An English writer says, “Look before you leap and think before you speak.”

A certain king had a dream in which he saw all his thirty-two teeth falling off. The next day, he asked his astrologers to interpret the significance of his dream. One said, “All the thirty-two members of your family will die one after another before you.” On hearing this, the king was greatly sad. Another astrologer told the king that among all the members of his family, he was endowed with the longest span of life. This made the king cheerful. Both the astrologers said the same thing but there was a difference in the way in which they expressed the idea. The first one lacked cleverness and spoke bluntly. The second one was clever and he said the same thing in a pleasing manner. That is why, the two statements had two opposite effects on the king.

(continue...)

અનેકાર્થશબ્દસન્દર્ભ કેટલીક અપ્રગટ કૃતિઓ

ગણિ સુયશચંદ્ર-સુજસચંદ્રવિજયજી

(ગતાંક સે જારી...)

(૨) શ્રી કમલવિજયગુરુસ્તોત્રમ્

આ સ્તોત્રના આદ્ય પદ્યના પાઠને આધારે કર્તાનામ અને કૃતિનામ નક્કી કરવું અઘરું હતું, વલી ‘જૈન પરંપરાના इतिहास’ માં પળ કર્તાની પરંપરા અંગે કોઈ સ્પષ્ટ નોંધ ન હતી। ત્યારે વિજ્ઞપ્તિપત્ર વિશેષાંક (અનુસંધાન-) ના અંકમાં ૨ વાત મઠી- (૧) અનુ. ૬૦ માં ‘જીર્ણદુર્ગથી વિજયપ્રભસૂરિને ઉદયવિજયજીએ લખેલ પત્ર’-તેમાં ‘અત્ર ચ કમલવિજયાહ્વાનાઃ.....’ પદથી તેઓનો નામોલ્લેખ છે। (૨) અનુ. ૬૫ માં- ‘શ્રીપુર ચાતુર્માસ રહેલ વિજયદેવસૂરિજીને ઉદયવિજયજીએ લખેલ પત્ર’- તેમાં તો તેમણે તેમનો ગુરુ તરીકે સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરેલ છે।

‘વિબુધમાંહિ સીરોમણિ, કમલવિજય ગુરુસીસ।

ઉદયો આનંદ અતિઘણો, ઉદયવિજય આશિષ’ ॥૧૭॥

આમ કર્તાનામ અને કૃતિનામ સ્પષ્ટ થયા। તેથી કૃતિની રચના ૧૭મી સદીની સ્વીકારી શકાય કૃતિકારે ૩૨ વચ્ચે અલગ-અલગ પદો સાથે ‘હરિ’ શબ્દ પ્રયોજી ગુરુભગવંતના વિશેષણો કાવ્યમાં ગુંથ્યા છે। કૃતિનો પહેલો શ્લોક દ્રુતવિલમ્બિત છંદમાં, શેષ પદ્યો તોટક છંદમાં છે। પ્રસ્તુત કૃતિની હસ્તપ્રત અમને આચાર્ય શ્રીકૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર, કોબામાંથી પ્રાપ્ત થઈ છે.

શ્રીઉદયવિજયકૃતં ‘હરિ’શબ્દસન્દર્ભ

શ્રીકમલવિજયગુરુસ્તોત્રમ્

કવિપદં વિપદન્તકરં સ્તુવે, કમલતોડમલતો વિજયાહ્વયમ્ (યઃ)।

ગુરુમહં રુમહં(?) હરિશબ્દતો, વિજયનં જયનં વિજયોદયમ્ ॥૧॥ [દ્રુત૦]

પ્રણતપ્રવરોદયદેશહરિ^૧, વિજવંશઘનાશ્રયસપ્તહરિમ્^૨।

શમતાગતનિર્જિતહારિહરિ^૩, જગતીજનગૂઢપથાન્મહરિમ્^૪ ॥૨॥ [તોટક]

વચનાદિગપાસ્તકુવાદિહરિ^૫, કુધતિપ્રકરાશુગહાનિહરિમ્^૬।

વૃજનઃ(ન)વ્રજપાંશુવિનાશહરિ^૭, તનુરશિમપરાજિતજાત્યહરિમ્^૮ ॥૩॥

श्रुतसागर

10

नवम्बर-२०२०

अशुभामृतवर्जितसूरिहरिं ^१ , समयाप्तवचोविदितान्यहरिम् ^{१०} ।	
परदर्पघटैकमतङ्गहरिं ^{११} , प्रणमज्जनकष्टतमिस्रहरिम् ^{१२}	॥३॥
स्ववशीकृतपञ्चहृषीकहरिं ^{१३} , जनलोचनचारुचकोरहरिम् ^{१४} ।	
हृदयोद्भवकुण्डलिचक्रहरिं ^{१५} , क्रमणद्वयसेवकदत्तहरिम् ^{१६}	॥४॥
स्वविनेयदनूद्भवशिष्ट(शास्ति)हरिं ^{१७} , श्रितमां(मा)नवदुर्गार्तिकंसहरिम् ^{१८} ।	
करणोत्तमरूपरुमास्तिहरिं ^{१९} , कवितार्जनसिद्धिकृदेकहरिम् ^{२०}	॥५॥
भवसन्ततितारकघातहरिं ^{२१} , सुखराशिविधानतृतीयहरिम् ^{२२} ।	
प्रतिघोदयभूधनजन्महरिं ^{२३} , जननक्षणपावनितात्महरिम् ^{२४}	॥६॥
सुखसंयमसागरवासहरिं ^{२५} , रमणीयरमादिकसङ्गहरिम् ^{२६} ।	
अवधीकृतविष्टपजन्तुहरिं ^{२७} , शमतो [प्र]शमीकृतरोषहरिम् ^{२८}	॥७॥
वसुसूनुसुसूनु(?)विशिष्टहरिं ^{२९} , मृदुरोमविराजिरुगस्तहरिम् ^{३०} ।	
करपुस्तकदर्शितप्रष्टहरिं ^{३१} , शुभलक्षणसौरभलक्ष्महरिम् ^{३२}	॥८॥

॥ इति ३२ रूप ॥

टी. १. ...(?), २. सूर्य(?), ३. ...(?), ४. ...(?), ५. हस्तिः, ६. ...(?), ७. पवनः, ८. सुवर्णम्, ९. ...(?), १०. लोकान्तरम्, ११. सिंहः, १२. किरणानि(?), १३. कपिः, १४. चन्द्रः, १५. ...(?), १६. श्रीः, १७. शुक्रः(?), १८. कृष्णः, १९. ...(?), २०. ...(?), २१. कार्तिकेयः, २२. शनिः, २३. ...(?), २४. वंशः, २५. विष्णुः, २६. ...(?), २७. ...(?), २८. अग्निः, २९. ...(?), ३०. ...(?), ३१. ...(?), ३२. ...(?).

[अत्र काव्ये इमेऽर्था अस्माभिः योजिताः । तेषु ये केऽपि कर्तुः भावं नाऽनुसरन्ति तदर्थे क्षन्तव्याः वयम् ।]

(३) श्रीशंखेश्वरपार्श्वनाथस्तोत्रम्

११ पद्योमां रचायेल प्रस्तुत कृतिमां कविए भिन्न-भिन्न ४० अर्थमां 'सारंग' शब्द गोठवी श्रीशंखेश्वरपार्श्वनाथप्रभुनी स्तवना करी छे । कृतिमां १६ मात्रा वालो मात्रासमक छंद कविए प्रयोज्यो छे, छतां क्यांक-क्यांक १७ मात्रा पण जोवा मळे छे । प्रस्तुत कृतिने 'स्तोत्र' करता 'गीत' के 'गेयकाव्य' कहेवुं वधुं योग्य लागे छे ।

**उपा. श्रीनयविमलविरचितं 'सारङ्ग'शब्दार्थमयं
श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथस्तोत्रम्**

- श्रीमत्पार्श्वजिनं सारङ्गं^१, प्रणत जना जिनततिसारङ्गम्^२ ।
वामाकुक्षिसरःसारङ्गं^३, भविमानसमानससारङ्गम्^४ ॥१॥
- अश्वसेनकुलजलधिसारङ्गं^५, संयमितोद्धतहृदयसारङ्गम्^६ ।
वचनमधुरिमाधरितसारङ्गं^७, निजनिगणतर्जितसारङ्गम्^८ ॥२॥
- सुकृतलतासेचनसारङ्गं^९, श्वासामोदविजितसारङ्गम्^{१०} ।
देहकान्तिभर्त्सितसारङ्गं^{११}, नयनविनिर्जितवरसारङ्गम्^{१२} ॥३॥
- ज्ञानविभावगणितसारङ्गं^{१३}, संशयतम(मो)भेदनसारङ्गम्^{१४} ।
दुर्द्धरकर्मद्विपसारङ्गं^{१५}, कुगतिकलाचकवं सारङ्गम् (?)^{१६} ॥४॥
- करपदकोमलजितसारङ्गं^{१७}, प्रमुदितजनवीक्षितसारङ्गम्^{१८} ।
वपुदित[प्रमुदित]तृषितभविकसारङ्गं^{१९}, योगिहृदयपङ्कजसारङ्गम्^{२०} ॥५॥
- निजनासान्यक्कृतसारङ्गं^{२१}, दानगुणैर्दासितसारङ्गम्^{२२} ।
निर्जितसज्जनतासारङ्गं^{२३}, कामितफलदायकसारङ्गम्^{२४} ॥६॥
- उपशमसाररसालसारङ्गं^{२५}, ध्यानदहनदितसुकृतसारङ्गम्^{२६} ।
विस्तृतसद्दर्शनसारङ्गं^{२७}, सुस्वरतातर्जितसारङ्गम्^{२८} ॥७॥
- भ्रूयुगलार्जितसामिसारङ्गं(?)^{२९}, बुधजनसेवितसमयसारङ्गम्^{३०} ।
स्तुतिमुखरीकृतशचिसारङ्गं^{३१}, पदयुगनाथितसमयसारङ्गम्^{३२} ॥८॥
- सुरनिकरैर्निर्मितसारङ्गं^{३३}, दिव्यध्वनिनाहतसारङ्गम्^{३४} ।
प्रकटितसद्देशनासारङ्गं^{३५}, दशनद्युतिमन्दितसारङ्गम्^{३६} ॥९॥
- मङ्गलकमलाकेलिसारङ्गं^{३७}, नयविमलप्रवचनसारङ्गम्^{३८} ।
लक्ष्मणदम्भ(म्भा)श्रितसारङ्गं^{३९}, मञ्जुलमङ्गलरत्नसारङ्गम्^{४०} ॥१०॥
- इति सारङ्गशब्दार्थैः, संस्तुतः पार्श्वतीर्थपः ।
शङ्खेश्वरपुरोत्तंस-स्तन्यात् मङ्गलमालिकाम् ॥११॥(अनु.)

॥ इति सारङ्गशब्दार्थमयं पार्श्वनाथस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

ટી. ૧. સારં-બલં ઘનં માહાત્મ્યં વા ગચ્છતીતિ સારઙ્ગઃ, તં સારઙ્ગમ્ । ૨. ઇન્દ્રમ્, ૩. કમલમ્, ૪. હંસમ્, ૫. ચન્દ્રમ્, ૬. કપિમ્, ૭. સુધામ્, ૮. શઙ્ખમ્, ૯. મેઘમ્, ૧૦. કર્પૂરમ્, ૧૧. મદનમ્, ૧૨. યજ્ઞનમ્, ૧૩. સૂર્યમ્, ૧૪. દીપમ્, ૧૫. સિંહમ્, ૧૬. ...(?), ૧૭. રક્તકમલમ્, ૧૮. મુખમ્, ૧૯. ચાતકમ્, ૨૦. ભૃંગમ્, ૨૧. ઊર(કીરમ્)?, ૨૨. મન્દારમ્, ૨૩. ઉપમાનમ્, ૨૪. ચિન્તામણિમ્, ૨૫. પિકમ્, ૨૬. અગુરુમ્, ૨૭. ચન્દનછવી(?), ૨૮. કચ્છપિં(પી), ૨૯. અર્ધ-ચાપમ્, ૩૦. સમુદ્રમ્ (?), ૩૧. ...(?), ૩૨. વસુધા, ૩૩. પુષ્પપ્રકરમ્, ૩૪. મૃગમ્, ૩૫. ગઙ્ગા, ૩૬. ધવલિમા(?), ૩૭. ગૃહમ્, ૩૮. નદી(?), ૩૯. નાગમ્, ૪૦. રોહણાચલમ્(?),

[અત્ર કાવ્યે ‘સારઙ્ગ’શબ્દસ્ય અર્થાઃ પ્રતિલેખકેન ટીપ્પણ્યામ્ એવ દર્શિતાઃ ।]

(૪) શ્રીઅજિતજિનસ્તવઃ

પૂર્વ કૃતિની જેમ પ્રસ્તુત કૃતિમાં પણ કવિએ ૪૪ અર્થમાં ‘હરિ’ શબ્દ પ્રયોજી ‘શ્રીવાપિકાપુરિ(વાવ)’ નગરના શ્રીઅજિતનાથપ્રભુની સ્તુતિ કરી છે। રચના ખૂબ રસાલ છે। કૃતિનું ૧ લું પદ્ય ‘આર્યા’ છંદમાં, છેલ્લું ‘વસન્ત’ છંદમાં અને શેષ પદ્યો ‘ત્રોટક’ છંદમાં રચાયેલા છે। કૃતિની રચના ‘વાવ’ નગરમાં થઈ જણાય છે।

ઉપરોક્ત બંને કૃતિના કર્તા ‘શ્રીનયવિમલજી’ છે। ત્રીજી કૃતિમાં તેમણે પોતાની ગુરુપરંપરા પણ જણાવી છે। તેમનું જીવન અને કાર્ય આમ તો પ્રસિદ્ધ જ છે। છતાં તેમનો ટૂંક પરિચય નીચે મુજબ કહી શકાય।

જન્મ સં.૧૬૯૪-ભીનમાલ, માતા કનકાવતી, પિતા વાસવ શેઠ, ૮ વર્ષે દીક્ષા, ગુરુ પં. શ્રીધીરવિમલજી, દીક્ષાનામ નયવિમલ, સં.૧૭૨૭ માં, પંન્યાસપદ-સં.૧૭૪૮ માં, વિજયપ્રભસૂરિજી હાથે આચાર્યપદપ્રાપ્તિ-આચાર્યપદનામ જ્ઞાનવિમલસૂરિજી-જીવનમાં ૧૭ અંજનશલાકા કરાવી-સુરત-સૈયદપુરામાં નંદીશ્વરદ્વીપની રચના કરાવી અનેક ગ્રંથરચના કરી-૮૦ વર્ષનો ચારિત્ર પર્યાય-સં.૧૭૮૨ માં સંભાતમાં કાલધર્મ।

તેમણે જંબૂસ્વામી રાસ, સાધુવંદના રાસ, યોગદ્રષ્ટિની સજ્જાયા, આનંદઘનચોવીસી (બાલાવબોધ), ધ્યાનમાલા(ટબો), પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્ર વૃત્તિ તથા અનેક સ્તવન-સજ્જાયા-થોય-ચૈત્યવંદનાદિની રચના કરી છે। (જૈન પરં ઇતિ. ભા.૪, પૃ. ૭૦-૭૧-૭૨)

ઉપરોક્ત આ બંને કૃતિઓની ફેરોક્ષ અમને વિદ્વદ્વર્ય પૂ. મુનિરાજ શ્રીધુરંધરવિ. મ. પાસેથી પ્રાપ્ત થઈ છે।

श्रीनयविमलविरचितः 'हरि' शब्दनिबद्धः

श्रीअजितजिनस्तवः

॥८०॥ ऐं नमः॥ नत्वा क्रमकजयुगलं, सद्विज्ञान-तत्त्वज्ञानदक्षगुरोः ।

मनुजगणैः कृतसेवं, देवं वन्देऽहमजिताख्यम् ॥१॥ (आर्या)

प्रणमामि जिनं जिनराजहरिं^१, निजवक्त्रविनिर्जितचारुहरिम्^२ ।

भविकाम्बुजभासनदीप्रहरिं^३, यमितातुलचञ्चलचित्तहरिम्^४ ॥२॥ (तोटकम्)

वररागमतङ्गजभेदहरिं^५, करणोर^६ गयन्त्रणजय्यहरिम्^७ ।

सुदृशोत्करचित्तरसालहरिं^८, दुरितोत्कररेणुसमूहहरिम्^९ ॥३॥

पदपङ्कजनामितसर्वहरिं^{१०}, गमनाधरितप्रबलैकहरिम्^{११} ।

अयशोगुरुपत्रघटीन्ध्रहरिं(?)^{१२}, मदनाशुभवारणचण्डहरिम्^{१३} ॥४॥

स्वकचारुपिचण्डजितैकहरिं(?)^{१४}, समयागमपद्धतिसृष्टिहरिम्^{१५} ।

ममतातरुकर्त्तनतीक्ष्णहरिं^{१६}, जितशत्रुनृपान्वयसिन्धुहरिम्^{१७} ॥५॥

मनुजन्ममनोगतभावहरिं^{१८}, विजयोदयकन्दरशायिहरिम्^{१९} ।

तनुकान्तितिरस्कृततारहरिं^{२०}, धृतरागनिर्बहणतीव्रहरिम्^{२१} ॥६॥

कुमतक्रुचशैलभिदेकहरिं^{२२}, भवसागरशोषणसाधुहरिम्^{२३} ।

हरिराशि^{२४} विराजितचारुहरिं^{२५}, अरुजाक्षरपत्तनधुर्यहरिम्(?)^{२६} ॥७॥

वरतुर्यमहाव्रतभारहरिं^{२७}, शुभगुल्मिनीवल्लवनैकहरिम्^{२८} ।

अतितीव्रपरिसहजिष्णुहरिं^{२९}, कठिनान्तरवैरविकालहरिम्^{३०} ॥८॥

सुमतिव्रततिस्थितिचारुहरिं^{३१}, गुणमौक्तिकजन्मनिवृद्धहरिम्^{३२} ।

भवसिन्धुपतज्जनतैकहरिं^{३३}, निजनक्रविनिर्जितभव्यहरिम्^{३४} ॥९॥

परवादिवचःपवनैकहरिं^{३५}, सुदृगङ्गिमनःसरसीद्धहरिम्^{३६} ।

विषयाचलभेदननव्यहरिं^{३७}, विशदीकृतचिद्रूपतैकहरिम्^{३८} ॥१०॥

अशुभोत्करकाननदीप्रहरिं^{३९}, भविभावविभावनचारुहरिम्^{४०} ।

दशनद्युतिभर्त्सितसर्वहरिं^{४१}, जनताप्रतिपूजितपूज्यहरिम्^{४२} ॥११॥

स्ववचोभिरमर्षितचारुहरिं^{४३}, ततमानमहीधरभेदहरिम्^{४४} ।

निजदानविगर्हितदेवहरिं^{४५}, प्रणमामि जिनं जिननाकिहरिम्^{४६} ॥१२॥

ઇત્થં સ્તુતોઽજિતજિનો જિતચિત્તજન્મા^{૪૬}, શ્રીવાપિકાપુરિ નયાદ્ વિમલેન ભક્ત્યા ।
પ્રાજ્ઞપ્રકાણ્ડવિનયાદ્ વિમલાંહિપદ્મ-સેવાસુધીરવિમલાખ્યગુરુપ્રસાદાત્ ॥૧૩॥[વસન્ત૦]

॥ ઇતિ હરિશબ્દસ્યાર્થનિબદ્ધં જિનસ્તવઃ ॥

ટી. ૧. રાજાનમ્, ૨. ચન્દ્રમ્, ૩. સૂર્યમ્, ૪. કપિમ્, ૫. અઙ્કુશમ્, ૬. ઇન્દ્રિયમ્, ૬. ગરુડમ્, ૭. પિકમ્, ૮. વાયુમ્, ૯. ઇન્દ્રમ્, ૧૦. હંસમ્, ૧૧. પારદમ્, ૧૨. ...(?), ૧૩. કૈશવમ્, ૧૪. બ્રહ્માણમ્, ૧૫. કુઠારમ્, ૧૬. સરઃ કમલમ્, ૧૭. ગુરુમ્, ૧૮. સિંહમ્, ૧૯. સ્વર્ણમ્, ૨૦. પાશમ્, ૨૧. કાર્તિકમ્(?), ૨૨. અગસ્તિમ્, ૨૩. વૃષભમ્(?), ૨૪. જન્મ...(?), ૨૫. અશ્વમ્, ૨૬. વૃષભમ્, ૨૭. મેઘમ્, ૨૮. વાસુદેવ-બલદેવમ્, ૨૯. યમમ્, ૩૦. વૃક્ષમ્, ૩૧. વંશમ્(?), ૩૨. નાવમ્, ૩૩. કીરમ્, ૩૪. સર્પમ્, ૩૫. મીનમ્, ૩૬. જલપ્રવાહમ્, ૩૭. દીપમ્, ૩૮. અગ્નિમ્, ૩૯. આદર્શમ્, ૪૦. મુક્તામણિમ્, ૪૧. ઉપમાનમ્(?), ૪૨. સુધામ્, ૪૩. વજ્રમ્, ૪૪. કલ્પવૃક્ષમ્, ૪૫. ઇન્દ્રમ્, ૪૬. કામઃ ।

[અત્ર કાવ્યે ‘સારઙ્ગ’શબ્દસ્ય અર્થાઃ પ્રતિલેખકેન ટીપ્પણ્યામેવ દર્શિતાઃ ।]

(૫) શ્રીપાર્શ્વજિનલઘુસ્તવનમ્

પ્રસ્તુત રચના ‘સારઙ્ગ’ શબ્દ નિબદ્ધ પાર્શ્વજિનસ્તવના સ્વરૂપ છે । લોકપ્રસિદ્ધ ‘શ્રી શત્તુંજયતીરથ સાર.....’ પદથી શરુ થતા શ્રીશત્તુંજયની થોયના રાગમાં ગવાતા આ કાવ્યના દરેક પદ્યો અર્થની દૃષ્ટિએ પળ મજાના છે । કૃતિકારશ્રીએ પોતાનું ‘રામવિજય’ નામ અને રચના સં.વિ.૧૫૭૨(?) કાવ્યના અંત્યપદ્યમાં જણાવ્યા છે । ગચ્છનું નામ જણાવ્યું નથી ।

કૃતિનું નામ ‘પાર્શ્વજિનલઘુસ્તવન’ હોઈ અન્ય કોઈ ‘બૃહદ્કાવ્ય’ પળ પ્રસ્તુત કર્તાએ રચ્યું હોઈ શકે એવું અનુમાનિત થાય છે । તે પ્રાપ્ત થાય તો શ્રીસંઘને વિશેષ લાભ થાય ।

પ્રસ્તુત કૃતિની હસ્તપ્રત ‘આચાર્ય શ્રીકૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર, કોબા-ગાંધીનગર’ માંથી પ્રાપ્ત થઈ છે ।

શ્રીરામવિજયકૃતં ‘સારઙ્ગ’શબ્દયુતં

શ્રીપાર્શ્વજિનલઘુસ્તવનમ્

વામાસુત(તં) ત્રિભુવનસારઙ્ગં^૧, વન્દે મર્દિતમદસારઙ્ગં^૨, નિસ્તારિતસારઙ્ગમ્^૩ ।

પ્રણતસુરાસુર[નર]સારઙ્ગં^૪, વાદિવૃન્દવારણસારઙ્ગં^૫, ભવિકકુમુદસારઙ્ગમ્^૬ ॥૧॥

ध्वनिगम्भी(भी)रगर्जनसारङ्गं^{१०}, अधरजगज्जहरणसारङ्गं^{११}, पुण्यतविषसारङ्गम्^{१२} ।
वरतरसिंहासनसारङ्गं^{१३}, दिग्धवलनयस(शो)भरसारङ्गं^{१४},

सुरविरचितसारङ्गम्^{१५} ॥२॥

प्रवरान्वयदीपनसारङ्गं^{१६}, अधरशोणिमनिर्जितसारङ्गं^{१७}, मुक्तचक्रसारङ्गम्^{१८} ।

अत्यु(त्यु)द्भु(द्भू)निगरणसारङ्गं^{१९}, अनुक्र(कृ)ततनुछविशितसारङ्गं^{२०},

दमितेन्द्रियसारङ्गम्^{२१} ॥३॥

क्रोधाचलदारणसारङ्गं^{२२}, मानभुजङ्गजङ्गमसारङ्गं^{२३}, मायावल्लिसारङ्गम्^{२४} ।

लोभमतङ्गगन्धसारङ्गं^{२५}, मनुजमानसमानससारङ्गं^{२६},

ध्वस्तमोहसारङ्गम्^{२७} ॥४॥

आननश्वासरुचिरसारङ्गं^{२८}, दर्शनघनजनतासारङ्गं^{२९}, मण्डितध्वजसारङ्गम्^{३०} ।

स्पर्शनभारसहनसारङ्गं^{३१}, रोधितचपलचित्तसारङ्गं^{३२}, मौलिछत्रसारङ्गम्^{३३} ॥५॥

स्थाने नयनयुगं सारङ्गं^{३४}, अङ्गतरङ्गसुरभिसारङ्गं^{३५}, ध्वानशिखासारङ्गम्^{३६} ।

पदपङ्कजसुरपतिसारङ्गं^{३७}, सदृशकण्ठकन्दलसारङ्गं^{३८},

मधुरस्वरसारङ्गम्^{३९} ॥६॥

स्तोत्रं श्रीजैनराजं विरचितमधिकं प्राप्य सान्निध्यमेत-

दब्दे जैनप्रमाने(णे) नयन-जलनिधो(धि)-चन्द्रपक्षे प्रयुक्ते ।

सारं सारङ्गशब्देः(दैः) श्रवणपुटसुखं कारकं कामितस्य,

श्रीरामादो(दौ)विजये (?) हितकरममलं शृण्वतां श्रेयसेऽस्तु ॥७॥ [स्रग्धरा]

॥ इति श्रीसारङ्गशब्दयुतं श्रीपार्श्वजिनलघुस्तवनम् ॥

टी. १. आभूषणम्, २. हस्तिन्, ३. सर्पः, ४. स्वामी, ५. सिंहः, ६. चन्द्रः,
७. मेघः, ८. वायुः, ९. ...(?), १०. ...(?), ११. ...(?), १२. छलम्, १३. दीपकः,
१४. कमलम्, १५. ...(?), १६. राहुः(?), १७. रत्नम्(?), १८. अश्वः, १९. वज्रः/
कुठारः(?), २०. गरुडः, २१. तलवारः, २२. गन्धहस्तिन्(?), २३. राजहंसः,
२४. पर्वतः, २५. कर्पूरः(?), २६. ...(?), २७. ...(?), २८. पृथ्वी(?), २९. कपिः,
३०. ...(?), ३१. ...(?), ३२. ...(?), ३३. ...(?), ३४. ...(?), ३५. ...(?),
३६. कोकिला ।

[અત્ર સપ્તમ શ્લોકસ્ય ચતુર્થચરણે છન્દોભઙ્ગઃ દૃશ્યતે ।] [ઈમેઽર્થા અસ્માભિઃ સંયોજિતાઃ । તેષુ યે કેચિદ્ સ્તોત્રકર્તુર્ભાવં નાનુસરન્તિ, તદર્થં ક્ષન્તવ્યાઃ વયમ્ ।]

(૬) શ્રીવીતરાગશબ્દસ્ય ષષ્ઠિર્થા:

‘વીતરાગ’ શબ્દની આગળ અને પાછળ અલગ-અલગ અક્ષર જોડી અહીં ‘વીતરાગ’ પદને પ્રભુસ્તુતિ સ્વરૂપે ૬૦ વાર પ્રયોજવામાં આવ્યું છે । મુખ્યત્વે આત્મનેપદ ધાતુઓનો વિધ્યર્થપ્રયોગ અને ‘રાગ’ શબ્દના કોષગત વિવિધ અર્થો જ કૃતિનો આધાર છે । કૃતિ થોડી ક્લિષ્ટ હોવાથી તેમજ થોડા સ્થળે હસ્તપ્રતનો પાઠ સંક્રિત અને દુર્વાચ્ય હોવાથી અમે યથાવત્ તેને પ્રકાશિત કરી છે । અનેક ટીપ્પણો જોતાં કૃતિ કર્તાએ પોતે લખી હોય તેવું માનવું યોગ્ય લાગે છે । કૃતિનું આદ્યપદ્ય શાર્દૂલ ૦ છંદમાં, ૨ થી ૬ પદ્ય વસન્ત ૦ છંદમાં, ૭મું પદ્ય ઇન્દ્ર ૦ છંદમાં, ૮ થી ૧૮ પદ્ય ઉપેન્દ્ર ૦ છંદમાં, પુનઃ ૧૫ થી ૧૬ પદ્ય ઇન્દ્રવજ્રા છંદમાં નિબદ્ધ છે ।

કૃતિકાર-‘સાધુરત્ન’ નામના સાધુ છે । તેમના વિશે અન્ય સાધનોના અભાવે કશું જાણવી શકાય તેમ નથી, છતાં પ્રતનું પઢિમાત્રાલેખન અને ફુલ્લિકાસ્થાન જોતાં રચના-લેખન ૧૫ માં સૈકાનું કલ્પી શકાય છે । ઐતિહાસિક ગ્રંથોના આધારે માત્ર એટલું જ જાણી શકાય છે કે તે સમયે ‘સાધુરત્ન’ નામના સમાન નામવાળા (મુનિ/આચાર્ય) સાધુઓ ધર્મઘોષગચ્છ-પૂનમિયાગચ્છ-આગમગચ્છ-નાગોરીતપાગચ્છ-તપાગચ્છમાં થયા છે । સાથે ઉપરોક્ત કોઈ આચાર્યશ્રીએ (૧) યમકશ્લોક અને (૨) ‘મહાવીર’ શબ્દગર્ભિત કાવ્ય-નામક કૃતિઓ પણ રચી છે જે અમને પ્રાપ્ત થઈ છે । તે નિકટ સમયમાં પ્રકાશિત થશે ।

પ્રસ્તુત કૃતિની હસ્તપ્રતની નકલ અમને આચાર્ય શ્રીકૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર-કોબા થી પ્રાપ્ત થઈ છે ।

સાધુરત્નકૃતા:

‘વીતરાગ’ શબ્દસ્ય ષષ્ઠિર્થા:

॥૫૦॥ અમ્બ! ત્ર્યમ્બકભાલલાલિતસુધાધામ ક્રમં તે કિમ-

પ્યન્તશ્ચિન્તિતવાન્ વ્યપોહિતમહામોહપ્રરોહં મહઃ ।

તસ્માદસ્મિતમસ્મિ વિસ્મયકરવ્યાહારસરૈર્ગિરા-

મુદ્ગારૈઃ કવચનન્યં સવિનયં વ.....શ્રી ગુરૂન્

॥૧॥ [શાર્દૂલ ૦]

श्रीवीतराग^१वरशासनसार्वभौम!^२, कुर्वीत राग^३तरुतर्हणसार्वभौम!^४ ।

पूर्वीतरागम!^५ नवं भवतोऽभिधेयै, स्तैर्वीतरागरवसम्भविभिर्विधेयः[यम्]

॥२॥ [वसन्त०]

तन्वीत राग^६रजनीकरराहुकल्प !, नौ[वीतराग]मिव मां भववारिराशौ ।

धून्वीत राग^७रजमेष भवान् समीर-वद् वीतराग^८विसरोरुशिरोऽग्रहीरः ॥३॥

मन्वीत राग^९शमकं जनकं जनोऽयं, वन्वीत राग^{१०}रहितः स्वहितं ततस्त्वाम् ।

चिन्वीत राग^{११}मनिशं त्व..... हेतो-र्मिन्वीत राग^{१२}मत एव मनो मदीयम् ॥४॥

स्तृण्वीत राग^{१३}मभितो मतिनां महस्ते, वृण्वीत राग^{१४}रचनामुचितं वचस्ते ।

कृण्वीत राग^{१५}ममृतांशुरुचो यतस्ते, घृण्वीत राग^{१६}रुचिमुक्(ग) भुवने

भवांस्त[त्] ॥५॥

तृण्वीत राग^{१७}वनभङ्गमरुत्तरङ्ग !, गौ^{१८}र्वीतराग^{१९} ! तव संशयमिट्ठणानि ।

गुर्वीतरागमिव^{२०} मां निजदर्शनोत्क-मृण्वीत राग^{२१}निकरेण भवान् नतस्तत् ॥६॥

सिन्वीत रागः परिपंथिनं मे, शिन्वीत रागन्म-^{२२}सां महीं च ।

सुन्वीत रागः^{२३} श्रितपन्नखे यः, सन्वीत राग^{२४}र्जितमूर्जितात् ते ॥७॥ [इन्द्र०]

लल्वीत राग^{२५}र्जितुलां मदीया, वेवीत राग^{२६}ध्रुवमाधुरीं च ।

वावीत राग^{२७}च्छितिमात्मनो यद्, वावीत^{२८} रागर्ह्यगुरो^{२९}.....नः ॥८॥ [उपेन्द्र०]

भुवीतरागं जित ! तात् पि वाद, भुवीतरागः परभागयोगात्^{३०} ।

^{३१}ब्रुवीत रागद्रवितानं^{३२} तथा गां, स्तुवीत रागस्तु न को भवन्तम् ? ॥९॥

हुवीत रागप्रथिमानमभ्रं, सुवीत रागल्भ्यविभान्तद..... (?) ।

स वीतरागं भवतः प्रतापो-ऽश्रुवीत रागं जलधिं समिद्धः ॥१०॥

वावीत^{३३}रागप्रवरान्तरीपो-पवीतरागस्थवरान्तरीपाः (?) ।

स^{३४} वीतरागस्थवरावभास-सद्वीतरागस्थवरान्तरीपाः ॥११॥

प्रमोदमुद्योतितवीतरागः, द्वीपाधिपाम्भोनिधिवीतरागः ।

गुरोर्गुणौघः श्रितवीतरागः, वराम्बुधरीऽसति वीतरागः^{३५} ॥१२॥

वरावभासादिगवीतराग, वार्द्ध्यन्तरीपाच्युपवीतरागम् ।

..... न् चमत्कार्यपवीतरागः^{३६}, यद्वः प्रियात्संवरवीतरागः ॥१३॥

त्रिभिर्विशेषकम् ॥ [उपजाति]

श्रुतसागर

18

नवम्बर-२०२०

मावीत^{३६}रागं^{३७} भवसम्भवं भो, मावीत^{३८}रागं यशसां^{३९} च यूयम् ।

मावीत^{४०}रागं मनसाऽत्र येन, वेवीत रागं^{४१} पुरतो गु-णाम् ॥१४॥

वेवीत रागप्रमुखानि यूयं, वेवीत रागं^{४२}द्युतितां वसूनि^{४३} ।

संवीतरागस्य^{४४} गुरोर्नखालीं, वावीत^{४५}रागत्व^{४६}महो ! विहाय ॥१५॥ [इन्द्र०]

देवीतरा[ग]द्रुमवज्जनानां, यद् व्यञ्जनं व्यञ्जितवीतरागः ।

श्रीवीतरागश्रितधर्मकर्म, वाग्वीतरागं जय साधुरत्न^{४७} ! ॥१६॥ [इन्द्र०]

॥ इति वीतरागशब्दस्य षष्टिरर्थाः समर्थिताः ॥

टी. १. जिनः, २. चक्री, ३. अनुरागः, ४. गजः, ५. हे पूर्वी-पूर्वधरः, तदितरो(र) आगमो यस्य, ६. वचनीयता, ७. दुर्णयः, ८. उपशांतगुणस्थानस्था०, ९. मत्सर, १०. अविद्या, ११. हर्ष, १२. द्वेष, १३. अभिनिवेशः, १४. गान्धारादयोरागा(:), १५. श्वेतवर्णः, १६. विषयाभिलाषः, १७. हे कामवृक्ष!, १८. धेनुः(?), १९. हेगतदृष्टिराग, २०. पुत्रमिव, २१. राजानः, २२. रोऽनिः तद्वे(?), २३. रक्तवर्णः, २४. इत्यं(त्वं), २५. ध्वनयः, २६. श्रीरागः, २७. वशाषशब्दः(?), २८. वेग् तन्तुसन्ताने, २९. नराऽगह्य(ह्यं)श्चाऽसौगुरुश्च, ३०. अनः(न)परागः प्राप्तख्यातिः, ३१. तथेव रागद्रवितां-चन्दनद्रविताम्, ३२. गत्यर्थः, ३३. एते सर्वेऽपि द्वीपसमुद्रा एव, ३४. र-कारं विना वीतरागः, ३५. इन्द्रः, ३६. ईक् स्मरणे, ३७. स्वाद, ३८. इण् ज्ञाने, ३९. प्राप्तिम्, ४०. वींक्, ४१. रात्रिरागः, ते लुग्वा० इति, रात्रिपदलोपः, ४२. रज्जु-सूर्य, ४३. रत्नानि, ४४. अङ्गरागः, ते लुग् वा०[३/२/१०८] इति पद लोपः, ४५. सेवा, ४६. हरिद्रारागत्वम्, ४७.....सम्बोधने ।

श्रीसाधुरत्नसूरिकृतम्-अनेकार्थशब्दमयं काव्यद्वयम्

महा महा महाऽमायाः, सभा सभा सभाजनाः ।

या माऽमा भाभती तेहाः, सदाऽसयोऽसयोऽशयः ॥१॥

महाऽवीरो महाऽवीरो, सन्महावीरकान्तकः ।

महावीरो महावीरो, महावीराङ्कितो जिनः ॥२॥

अनेकार्थशब्दगर्भित कृति सूची

क्रम	शब्द	अर्थ	पद्यसं.	कृतिनाम	कर्ता	प्रकाशन
1	ऋषभ	-	-	जिनस्तव	-	हस्त. विद्वद्भर्य पूज्य मुनिश्री धुरंधरवि.म.
2	कमल	५१२	२३०	पंचजिनस्तोत्र	हर्षकुलगणि	अनु. १५
3	कमल	११६	२९	चतुर्विंशति-जिनस्तोत्र	सोमविमलसूरि	स्तुतितरंगिणी
4	कमल	१०८	२९	नेमिजिनेन्द्रस्तवन	हेमविजयगणि	*
5	गदबदडा ⁺	-	-	गदबदडा-स्तोत्र सटीक		हस्त. श्रीहेम- चंद्राचार्य ज्ञान. पाटण)
6	गो	२४	८	सर्वजिनसाधारण-स्तोत्र	तेजसिंह (मुनि?)	अनु. ७४
7	गो ⁺	२४	?	जिनस्तुति	-	-
8	गो	१०	१	'गो' शब्दकाव्य- सटीक	अज्ञात	अनेकार्थरत्न- मंजूषा
9	चसिमा	१००	३२	'चसिमा' अर्थसहित स्वाध्याय (मा.गु.)	सोमविमलसूरि	अनु. ७४
10	नवखण्ड	१५	८	नवखण्डपार्श्व-जिन- स्तवन	रत्नशेखरसूरि	जैनस्तोत्र- समु.
11	नवखण्ड ⁺	-	-	नवखण्डपार्श्वस्तोत्र	ज्ञानसागरसूरि	-
12	पराग	१०८	२८	साधारणजिनस्तव	लक्ष्मीकल्लोल- गणि	अनेकार्थरत्न- मंजूषा
13	पावन	१०८	२९	नेमिनाथस्तवन	अज्ञात	संपादन चालु
14	पुण्डरीक	१००	२७	जिनस्तव(?)	सर्वविजय उपा०	अनु. ७०
15	मंगल ⁺	२४	-	महावीरस्तोत्रम्	मुनिसुंदरसूरि	जैनस्तोत्र- संदोह भा-२
16	महावीर	१२८+ १६	३५+ ४	समवसरणस्थित- चतुर्मुखमहावीर स्तव तथा स्तुति सटीक	वीरदेवमुनि	संपादन चालु
17	महावीर ⁺	-	८	महावीरजिनस्तोत्र- सटीक	-	अनेकार्थरत्न मंजूषामां नोंध छे
18	वीतराग	६०	१६	वीतरागशब्दस्य षष्टिरर्थाः	साधुरत्न	*

શ્રુતસાગર

20

નવમ્બર-૨૦૨૦

19	શર્મ+	-	૧૧	જીરાડલાપાર્શ્વનાથ- સ્તોત્ર	અજ્ઞાત	જૈનસ્તોત્ર- સંદોહ ભા.૨
20	સંવર	૧૦૮	૨૮	અભિનંદનજિન- સ્તોત્ર-સાવચૂરિ	સોમવિમલસૂરિ	અનુ.૫૬
21	સકલા+	-	-	પાર્શ્વસ્તોત્ર-લઘુ,બૃહદ્ સટીક	પરિશિક્ષિત- સુન્દર(?)	હસ્ત૦સેવા- મંદિર-રાવટી
22	સરસ્વતી	૧૦૮	૨૯	યુગાદિજિનસ્તવન	જિનમાણિક્ય (?)	જૈનસ્તોત્ર- સમુચ્ચય
23	સારંગ/હરિ	૬૪/૬૪	૧૮	જિનસ્તવન	હીરવિજય-શિષ્ય	અનુ.૭૪
24	સારંગ	૬૦	૧૯	મહાવીરજિનસ્તવ	ગુણવિજય	અનેકાર્થરત્ન- મંજૂષા
25	સારંગ	૪૦	૧૧	શંખેશ્વરપાર્શ્વસ્તવ	નયવિમલ ઉપા૦	*
26	સારંગ	૩૬	૭	પાર્શ્વજિનસ્તોત્ર	રામવિજય	*
27	સારંગ	૨૦	૮	વિમલનાથસ્તવન (મા.ગુ.)	શુભવીર	સ્તવનસંગ્રહ
28	સારંગ	૧૬	૪	ઋષભસ્તુતિ	અજ્ઞાત	અનેકાર્થરત્ન- મંજૂષા
29	હરિ	૪૪	૧૩	અજિતજિનસ્તવન	નયવિમલઉપા૦	*
30	હરિ	૩૨	૬	આનન્દવિજ્ઞપ્તિ (શ્લો.૪૧-૪૮)	અજ્ઞાત	અનુ૦
31	હરિ	૩૨	૮	કમલવિજય- ગુરુસ્તોત્ર	ઉદયવિજય	*
32	હરિ	૩૦	૧૦	વીતરાગસ્તવ	વિવેકસાગર	અનેકાર્થરત્ન- મંજૂષા
33	હરિ	૧૬	૯	સ્થંભનપાર્શ્વનાથસ્તોત્ર	નયચન્દ્રસૂરિ	જૈનસ્તોત્ર- સમુચ્ચય
34	હરિ+	-	૧	હરિશબ્દગુંફિત- શ્લોક અનેકાર્થગર્ભિત	અજ્ઞાત	હસ્તપ્રત- આ.કૈલાસ- સાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર, કોબા

નોટ : + આ નિશાનીવાલી કૃતિઓ જોવામાં આવી નથી, તે પ્રાપ્ત થાય તો વધુ પરિચય મલી શકે ।

* નિશાનીવાલી કૃતિઓ 'શ્રુતસાગર' અંકમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે ।

મુનિ હંસ રચિત દીપાવલીપર્વ સજ્ઞાય

ડૉ.શીતલ શાહ

આસન્ન ઉપકારી, શાસનપતિ ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પ્રસંગથી આસો વદ અમાસની કાલી રાત પળ દીવાલી જેવા પવિત્ર પર્વપણાને પામી તેવા પ્રભુ સદાય જયવંત વર્તો । પ્રભુ નિમિત્તે પ્રવર્તેલ પર્વ દીવાલી આજે ભારતભરમાં ખૂબ જ ધામધૂમથી ઉજવાય છે । આ પર્વને લઈને દરેક ઘરોમાં અગાઉથી જ સાફ-સફાઈ, વિવિધ પઢ્ઢાનાદિ થવા લાગે છે । આ પરિસ્થિતિમાં આધ્યાત્મિક દીપાવલીની ઉજવણી કેવી રીતે કરવી તે કલ્પા સીખવતી એક પ્રાયઃ અપ્રકાશિત કૃતિનું અત્રે પ્રકાશન કરવામાં આવી રહ્યું છે ।

આ કૃતિના પ્રકારનું નામ “ગીત”, “સ્તવન” અને “સજ્ઞાય” આમ વિવિધ પાઠભેદો ધરાવતી વિવિધ હસ્તપ્રતોમાં અલગ અલગ રીતે મળે છે । આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર સ્થિત વિ.સં. ૧૯૨૬ની એક પ્રત ક્ર. ૧૨૬૦૯૫માં સજ્ઞાય શબ્દ વાપર્યો છે । પ્રત ક્ર. ૪૨૪૬૯માં સ્તવન અને પ્રત ક્ર. ૪૮૦૮૧માં ગીત શબ્દ વાપર્યો છે । કૃતિ ઉપદેશપરક વિશેષ જણાતાં અમે આમાંથી સજ્ઞાય પ્રકારને પ્રધાનતા આપી છે । અત્રે પ્રકાશિત કરેલ કૃતિ બે ભિન્ન-ભિન્ન પ્રતોમાં થોડાક ફેરફાર સાથે મળે છે । જેમાં પાઠભેદ સાથે આંકણી અને ગાથા સંખ્યાનો પણ તફાવત આવે છે । એકમાં સાત તો બીજીમાં બાર ગાથાઓ છે । આ સ્થિતિમાં અમે પાઠાંતર ન આપતાં બન્ને પ્રતોનો સંપૂર્ણ પાઠ જ પ્રસ્તુત લેખમાં મૂકી દીધેલ છે । આમાં પ્રત ક્ર. ૪૮૦૮૧માં ગાથા ૭ છે અને પાઠ કંઈક વ્યવસ્થિત જણાતો હોવાથી પ્રથમ ક્રમાંક પર રાખેલ છે અને ત્યારબાદ પ્રત ક્ર. ૪૨૪૬૯ કે જેમાં ગાથા ૧૨ અને પાઠ થોડો અશુદ્ધ જણાય છે તેને દ્વિતીય ક્રમે રાખેલ છે । ધ્યાનથી જોતા એમ માનવાનું કારણ મળે છે કે કર્તાએ પોતે જ પ્રથમ લઘુ રચના કરી પાછળથી એની મોટી આવૃત્તિ બનાવી છે. એટલે એમ સંબદ્ધ છે, છતાં પણ સ્વતંત્ર કહી શકાય । કોબામાં અન્ય પણ એક પ્રત ક્ર. ૧૨૬૦૯૫ છે । જેમાં પાઠ ઉપરોક્ત બન્ને પ્રતો કરતાં શુદ્ધ જણાય છે । પ્રત જીર્ણ અને ઁંડિત હોવા છતાં શક્ય પાઠાંશને ફૂટનોટમાં ઉતારેલ છે ।

આ પ્રતમાં પ્રથમ કૃતિની જેમ ૭ ગાથા છે, છતાં કેટલોક પાઠાંશ બીજી કૃતિ સાથે પણ મળે છે, તેનો પાઠાંશ તે કૃતિની ફૂટનોટમાં નોંધેલ છે. ત્રીજી પ્રતમાં ક્યાંક હિન્દી શબ્દપ્રયોગ પણ જોવા મળે છે ।

કૃતિ પરિચય:-

કૃતિ પરિચય માટે આમ તો કૃતિ નામ જ પર્યાપ્ત છે । દીવાલી પર્વ આવતાં

ઘરમાં કરાતી તૈયારીના સ્થાને ઘટમાં કરવાની તૈયારી દર્શાવી આધ્યાત્મિક દીપાવલી મનાવવાનો સંદેશ આ કૃતિમાં કર્તાએ આપ્યો છે ।

જેમ સર્વ તીર્થોમાં શત્રુંજયતીર્થ મોટું છે તેમ કર્તાએ સર્વ પર્વમાં દીવાળી પર્વને મોટું પર્વ કહ્યું છે અને તેને આત્મગુણો વડે કરીને આધ્યાત્મિક રીતથી ઉજવવાની વાત જણાવી છે । સમકિત વડે આત્માનું લિંપણ કરવું, શીલ વડે દેહને ધોળવો, જ્ઞાન-વિજ્ઞાન વડે આત્માને ચિતરવો, ઉપશમ જલથી સ્નાન, છદ્મ, પોસહ, સોલ પ્રહર દીવા કરી મોક્ષદ્વાર ઉદ્ઘાટનની વાત કરી છે । નવતત્ત્વ અને નવકારરૂપી મોદક, સેવ, સુખડી વગેરે તથા બાર વ્રત તે ઉત્તમ દાઢભાતધીનું જમણ નિત્ય જે કરે છે, સુગુરુ વચનનું સાલણુ, સત્યવચનનું તંબોલ કરીને જે રહે છે તેને ઘેર નિત્ય દીવાળી થાય છે તેમ કર્તા નોંધે છે ।

દ્વિતીય ક્રમે રહેલ કૃતિપાઠમાં વિશેષ એ છે કે પ્રભુના નિર્વાણ બાદ પ્રભુની બહેને ભાઈ નંદીવર્ધનને પોતાના ઘેર જમવા માટે બોલાવ્યા હતા । તેનું વર્ણન ખૂબ સરસ રીતે કરેલ છે । બહેન ભાઈને સેવ, સુંવાળી, લાપસી ઘીથી ભરપુર સાલિદાલ સુગંધી મુખવાસ આદિ જમાડીને ભાઈનો શોક દૂર કરે છે અને ભાઈ પળ બહેનને પહેરણ પટોળા નવરંગી ઓઢણીઓ, મોતીનો હાર આદિ ઉપહાર આપે છે ।

અંતમાં દીવાળી પર્વની આરાધના તથા ફળનું વર્ણન કરતા કર્તા કહે છે કે જે આ પર્વની આરાધના કરે તેને નવ નિધાન ઉત્પન્ન થાય છે । અને આ સંસારરૂપી સાગરથી પાર પામે છે ।

દ્વિતીય ક્રમે રહેલ કૃતિમાં પ્રતિલેખક દ્વારા ગાથા ક્રમાંક ૪ આપવો રહી ગયેલ જેને અમે સુધારેલ છે । આંકળીમાં આવતા કલ્યાણ શબ્દ પછી સમાપ્તિસૂચક કોઈ સંકેત આપેલ ન હતો તેને અમે યોગ્ય રીતે મૂકેલ છે । દ્વિતીય કૃતિમાં ક્યાંક ક્યાંક અશુદ્ધિ સાથે પ્રાસ મેળ અને છંદ મેળ માટે પળ સંશોધન માગી લે તેમ છે (યથા ગાથા નં-૧માં છંદ માલા મેળ નથી બેસતો ।) કૃતિના રચના સ્થલ કે વર્ષાદિનો ઉલ્લેખ ઉપલબ્ધ નથી ।

કર્તા પરિચય:-

પ્રથમ ક્રમે રહેલ કૃતિમાં કર્તા માટે ‘હમ કહહ સુંદર હંસ’ નોંધેલ છે અને દ્વિતીય ક્રમે રહેલ કૃતિમાં ‘કર જોડી ભણી હંસરાય’ પાઠ મળે છે । આના પરથી કર્તા નામ સુંદરહંસ, હંસરાજ કે મુનિ હંસ હોવાનું અનુમાન થાય છે । સુંદર એ કર્તાના ગુરુનું નામ પળ સંભવી શકે છે. કૃતિમાં કર્તા વિષે અન્ય કોઈ વિગત પ્રાપ્ત થતી નથી ।

પ્રત પરિચય:-

પ્રથમ ક્રમે રહેલ કૃતિ માટે પ્રત ક્ર. ૪૮૦૮૧ અને દ્વિતીય ક્રમે રહેલ કૃતિ માટે પ્રત ક્ર.-૪૨૪૬૧નો ઉપયોગ કરેલ છે । બન્ને પ્રતો આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ

ज्ञानमंदिर, कोबानी छे । तेमांथी प्रथम प्रत वि.सं. १९वी अनुमानित छे अने बीजी वि.सं. २०वी अनुमानित जणाय छे । बन्ने य प्रतोमां प्रतिलेखन पुष्पिका न होवाथी लेखन स्थळ के लहिया वगैरेनी माहिती प्राप्त थती नथी ।

दीपावलीपर्व सज्झाय

प्रथम कृति - सकल तीरथमांहि जिम वडूं, शेत्रुंज तीरथ धाम ।

परब दीवाली तिम वडूं, कोडि सिरि तसु नाम ॥१॥

दीवाली आवी भलइ, ते दिन धिन सुविहाण ।

वीरइं सिवसुख पांमीया गोयम केवलनाण ॥१॥ दीवाली^१... आंचली ॥

समकित लीपुं आतमा^२ धुलु शील्लिइं देह ।

ज्ञान विज्ञाने चीतरं, निघट घट कर एह ॥२॥ दीवाली...

उपसम जल नाही^३ करु^४, नरनारी ए सिणगार ।

छठ करं पोसह उचरु, जिम लहु सुख अपार ॥३॥ दीवाली...

सोल पुहर दीवा करु, उघाडिउ मोक्ष दूआर ।

गुण गाउ गुरुदेवतणा, सफल करु संसार ॥४॥ दीवाली...

मोदक सेव सूहाडी, नवतत्वनइं नवकार ।

जीवदया भीनांवडी(?), भोजन करुअ तिवार ॥५॥ दीवाली...

बारइ व्रत तुम्हे आदरु, सालिदालि घृत घोल ।

सुगुरु वचन सुणि सालणां, सत्यवचन तंबोल ॥६॥ दीवाली...

जे जन पूजइ गुरु नमइ, ते उजूआलइ वंस ।

तेह घरि नितु दीवालडी, इम कहइ सुंदर हंस ॥७॥ दीवाली...

॥ इति गीतं ॥

द्वितीय कृति - सकल तीरथमां जीन^५ वडो साधुजी तीरथ जाय ।

परव दीवाली तम वडी, कोडे चरित्र सुमान ॥१॥

कल्याणक दीन आवीयो, सो दन दन सुदीवान ।

विरं ते सर्व सुखसंपदा, गौतम केवलज्ञान ॥२॥ कल्याण...

१. दिवाली को परब आवियो, २. समकिते लेपोने आत्मा, ४. नाइ, ४. करी, ५. जन०,

श्रुतसागर

24

नवम्बर-२०२०

उपसम जल न(ना)हि करो, नरनारी करो रे शणगार, साधु रिखीत सर्वे वंदना, उतरवुं भव पार	॥३॥ कल्याण...
समकीत लेपोने आत्मा, शीयल धोलो देश, नान ज्ञान करी चींतवो, समत गुपत धरी वेल ^६	॥४॥ कल्याण...
छठु करोने पोसा उचरो, उगाडो मोक्षद्वार । सोलपहोरना पोसा करो, जीम पामे भवपार ^७	॥५॥ कल्याण...
सजाते कालना पडीकमणा, मेरइया सुरी चार, तपो ते जप करी चींतजो, वंदण करो रे जवार...	॥६॥ कल्याण...
बेनी ते बंधव नुतर्यो, बंधव मत कर्यो रीस, आज अमारा घेर जमजो, नकर हससे लोक....	॥७॥ कल्याण...
सेव सुवालीने लापसी, सारदाल ग्रथपुर ^८ , क्षेमा रुपीनां करो सारणां, तस वचन तंबोल....	॥८॥ कल्याण...
पहेरण पीत पटोरडां ओढण नवरंग गाढ, लीला ते जगथी लाइने कांचली, जग मोतीनो रे हार...	॥९॥ कल्याण...
बंधवे बेनी शणगारीयां तस कारण भइ बेन, दीवाली दीव वडी, मांडवडी अखातीज, होलीनां पावन पेबडा, तस कारण भाइबीज...	॥१०॥ कल्याण...
असुर ^९ दीवाली जे करे, ते घरे नवनीधान ^{१०} , विचरे ते सर्वे सुखसंपदा, कर जोडी भणी हंसराय...	॥११॥ कल्याण...
काल परोला परवेयया, सवु संघ करो रे जवार, देव झार्यानि साधु वांदीया, उतरवुं भवपार.....	॥१२॥ कल्याण...

इति दीवाली स्तवन

६. गाथा ४-.... कमणा, मेराया शुभ ध्यान । तप तेलना करी सिंचणा, खामणे करो जुहा(र)...,
७. पामो भवनो पार, ८. सेव सूहालि समकित लापसी, पचखाण कुरकपूर । आ गाथा क्रमांक ३ पर
छे, ९. असुर-प्रत ४२४६९, एसी रे-प्रत १२६०९५, १०. ते घर नवनीध होय । ते घर...

રાજરત્ન રચિત

જ્ઞાનપંચમીપર્વ સજ્ઞાયા

ગજેન્દ્ર શાહ

જગતના સમસ્ત પદાર્થોમાં જ્ઞાન સર્વોપરિ છે। જ્ઞાન માત્ર મુક્તિ માટે જ જરૂરી છે તેવું નથી। સંસારમાં પણ તે વિના સુખનો ભોગવટો શક્ય નથી। તમામ ભૌતિક સુખ-સામગ્રી હોય પણ જ્ઞાનાવરણીયના ઉદયે જીવ અંધ, મૂક, પાગલ થઈ જાય કે કૌંમામાં જતો રહેલ હોય તો તે તમામ સુવિધાનો પ્રાયઃ કોઈ જ અર્થ રહેતો નથી। જ્ઞાન જગતના તમામ જીવોની ઓઢાંચ છે। જેમાં અંશમાત્ર જ્ઞાન નથી તે જીવ નહીં પણ અજીવની વ્યાખ્યામાં આવી જાય છે। શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે **અક્ષરસ્સ અણંતભાગો ણિચ્ચુઘાડિઓ** જીવમાં અક્ષરનો અનંતમો ભાગ નિત્ય ઉઘાડો રહે છે। સૂક્ષ્મ નિગોદમાં રહેલા જીવોમાં પણ ભલે અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ખુલ્લો હોય પણ ઇટલું જ્ઞાન તો ધરું જ। સુવિશુદ્ધ જ્ઞાનની આરાધનાના પ્રભાવે જીવ ક્રમશઃ પોતાનામાં રહેલ જ્ઞાનને પ્રગટ કરતો જાય છે અને જ્યારે તે સંપૂર્ણ જ્ઞાન કેવલજ્ઞાનને પ્રગટ કરી દે છે ત્યારે તે સંસારના તમામ કષ્ટોને કાપીને શાશ્વત મુક્તિસુખનો ભોક્તા બને છે। એવા પવિત્ર જ્ઞાનની આરાધનામાં વાચકને લયલીન કરતી પ્રાયઃ અપ્રગટ કૃતિનું અહીં પ્રકાશન કરવામાં આવે છે।

કૃતિ પરિચય- શારદા માતા તથા સદ્ગુરુનું સ્મરણ કરીને કૃતિનો પ્રારંભ કરાયો છે। મારુગુર્જર ભાષામાં સુંદર ગેય પદ્યબદ્ધ સરલતાથી લોકભોગ્ય બની જાય તેવી રચના છે। પ્રતિક્રમણમાં સામાન્ય દિવસે કે વિશેષ પંચમીના દિવસે સજ્ઞાયાના સ્થાને ઉપયોગમાં લેવી, ગાયક અને શ્રોતા બન્નેને જ્ઞાનારાધનામાં તરબોલ કરી દે એવી રચના છે। કૃતિનો વિષય, શબ્દો, વાક્યો અને આંચલી આરાધક જીવમાં ઉત્સાહનો નવો સંચાર કરે તેવા છે। આંચલીમાં વારંવાર ગવાતી કડી- **‘સોભાગી પંચમી કીજીએ, વાલેસર પંચમી કીજીએ, ગુણવંતા પંચમી કીજીએ’** વગેરે દ્વારા કર્તાએ પંચમીની આરાધના માટે વાચકને ભારપૂર્વક પ્રેરણા કરી છે।

જ્ઞાનપંચમીની મહત્તા દર્શાવતાં કર્તાએ કૃતિમાં ૬ ઉપમા આપી છે, યથા- જિનમૂર્તિ વિના જેમ જિનભવન ન શોભે, પુરુષ વિના જેમ નારી, લવણ વિના ભોજન, પાસા વિના બાજી, દાન વિના સમૃદ્ધિ, નેલ વિના મુખ નથી શોભતું તેમ જ્ઞાનવિના મનુષ્ય પણ નથી શોભતો। ઇટલું જ નહીં પણ તે જ્ઞાન વિના દીન છે।

જ્ઞાનની મહત્તા દર્શાવતાં કર્તાએ મહાનિશીથસૂત્રનો સંદર્ભ ટાંક્યો છે। મહત્તા દર્શાવી આગળ આરાધના વિધિ બતાવતાં કહ્યું કે પાંચમના પૂર્વ દિવસે અને પછીના દિવસે એકવાર ભોજન અને પાંચમનો ઉપવાસ કરવો। અહીં ઉપવાસની શાસ્ત્રીય સાચી રીત પરંપરાની સ્પષ્ટતા થાય છે। કોઈ પણ ઉપવાસ કરો તેનો નિયમ છે કે આગળ-પાછલ એકાસણું કરવું। એટલે જ ઉપવાસના પચ્ચક્ષાણમાં **ચઉત્થં ભત્તં** પાઠ બોલાય છે। ચાર ભક્તનો ત્યાગ તે આ રીતે કરવાનો છે। એક વાત યાદ રાખવી કે આહારની પ્રાચીન પ્રણાલી બે ટાઈમ ભોજનની જ છે। આયુર્વેદ પણ આજ વાતની પુષ્ટિ આપે છે-

વામશાયી દ્વિર્ભુજ્જાનો, ષણ્મુત્રિ દ્વિપુરિષકઃ ।

વ્યાયામી બ્રહ્મચારી ચ, શતં વર્ષાણિ જીવતી ॥

અર્થ-વામકુક્ષી શયન, બે સમય ભોજન, દિવસમાં ૬ વાર લઘુશંકા, ૨ વાર વહીશંકા, વ્યાયામ અને બ્રહ્મચર્ય પાલન કરનાર વ્યક્તિ ૧૦૦ વર્ષ જીવે છે।

અન્તરા પ્રાતરાસં ચ સાયમાસં તથૈવ ચ ।

સદોપવાસી સ ભવેદ્યો ન ભુક્કતેઽન્તરા પુનઃ ॥

અર્થ-જે વ્યક્તિ સવાર-સાંજના બે સમયના ભોજનની વચ્ચે કંઈ પણ ખાતો નથી તે સદા ઉપવાસી છે। અર્થાત્ તેને ઉપવાસ કરવાથી જે સ્વાસ્થ્યલાભ પ્રાપ્ત થાય છે તે આનાથી થાય।

પ્રાચીન સમયમાં પ્રાયઃ સર્વત્ર બે સમય ભોજનની જ પ્રણાલી હતી। એટલે જ ઉપવાસના દિવસના બે ટાઈમ અને આગળ-પાછલના એક-એક ટાઈમ આહારનો ત્યાગ કરતાં ચાર ટાઈમ આહારનો ત્યાગ થાય ત્યારે જ **ચઉત્થં ભત્તં** પાઠ સાર્થક બને। વર્તમાનમાં ટી ટાઈમ સાથે એક જ દિવસમાં ચાર-ચાર વાર ખાવાનું, ઉપવાસના પૂર્વ દિવસે સાંજે ભરપેટ અત્તરવાયણા અને પારણાના દિવસે છુટ્ટા મોઢે આહાર લેવાતો હોય તો તે શાસ્ત્રીય પરંપરા નથી। કર્તાએ પૂર્વ-પછીના દિવસે એક સમય ભોજનનો ઉલ્લેખ કરીને ઉપવાસની સહી રીતનો સંકેત આપ્યો છે। કર્તાની એક વાત વિચારણીય એ છે કે પંચમી તપનો પ્રારંભ જ્ઞાનપંચમીને બદલે પર્યુષણથી કરવાનું જણાવ્યું તે સંદિગ્ધ છે। આ રહસ્યોદ્ઘાટન વિદ્વાનો કરે તે અપેક્ષિત છે। અંતે તપના ઉજમણાની વાત, વરદત્ત-ગુણમંજરીના ઉદાહરણ સાથે તપનું ફળ, રચના સમય અને કલ્પશમાં પોતાનો પરિચય આપી કૃતિ પૂર્ણ કરવામાં આવી છે। કૃતિનો રચના સમય વિ.સં. ૧૬૮૫ ચૈત્ર સુદ પૂર્ણિમા રવિવાર છે।

કર્તા પરિચય-

પ્રસ્તુત કૃતિના કર્તા તપાગચ્છીય આચાર્ય વિમલસોમસૂરિની પરંપરાના વિદ્વાન

રાજરત્ન મુનિ છે । વિમલસોમસૂરિનું નામ તે સમયના તપગચ્છાધિપતિ તરીકે દર્શાવ્યું છે । તે તેમના ગુરુ પળ છે કે કેમ તે સંશોધનીય છે । પ્રતના લેખનના પ્રારંભે મંગલ સ્મરણ તરીકે પ્રતિલેખક દ્વારા કરાયેલ ઉલ્લેખ અનુસાર રાજરત્નજી ઉપાધ્યાય પદને વરેલા હોય તેમ જણાય છે । તે સિવાય કર્તા વિષે વિશેષ કોઈ ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થતો નથી ।

પ્રત પરિચય-

પ્રસ્તુત કૃતિનું સંપાદન આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર, કોબાની એક માત્ર પ્રત ક્ર. ૪૮૦૪૮ના આધારે કરાયું છે । પ્રતના એક પાનામાં ૧૧ જેટલી પંક્તિઓ અને એક પંક્તિમાં ૪૨ જેટલા અક્ષરો છે । પ્રતની મધ્યે વાપીયુક્ત ફુલ્લિકા, ગોઠ ચંદ્રક, અંક અને ઢંડ લાલ સ્યાહીથી યુક્ત છે । અક્ષર સુંદર અને સુવાચ્ય છે । માત્ર એક જ પાનાની પ્રત છે । તેમાં માત્ર આ એક જ કૃતિનું લેખન થયેલ છે । પ્રતના પ્રારંભે પ્રતિલેખક દ્વારા મંગલાચરણરૂપે મહોપાધ્યાય શ્રી૫ શ્રી રાજરત્ન ગણિ ગુરુશ્યો નમઃ ના ઉલ્લેખના આધારે પ્રતનું લેખન કર્તાના જ કોઈ શિષ્ય દ્વારા થયું હોય તેમ જણાય છે । લેખન રચનાના સમીપવર્તી સમયનું હોવાથી પાઠશુદ્ધિ હોવી સ્વાભાવિક છે । લેખન સ્થળ કે લેખક વિષે અન્ય કોઈ માહિતી ઉપલબ્ધ નથી ।

જ્ઞાનપંચમીપર્વ સજ્ઞાયા

॥૮૦॥ શ્રી ગુરુશ્યો નમઃ ॥ મહોપાધ્યાય શ્રી૫ શ્રી રાજરત્ન ગણિ ગુરુશ્યો નમઃ ॥

॥ રાગ ગુડી ॥

સારદમાતા ચરણ નમીનંદ, લહી સદગુરુ સુપસાય ।

જ્ઞાનપં(ચ)મી તપ મહિમા પભળું, જિમ હુડ નિરમલ કાય ॥૧॥

સોભાગી પંચમી કીજીડ્યૂં (યે) । વાહલેસર પં૦ । ગુણવંતા પં૦ ।

જેહથી અવિચલ વાસ । ગાવડ સુરવધૂ રાસ ।

પુહુચડ વંછિત આસ । દિન દિન અધિક વિલાસ । સો૦ । આંચલી ।

પંચમી તપથી જ્ઞાન લહીજડ, હુડ જયજયકાર ।

ત્રિભોવનમાહિ જ્ઞાન મનોહર, જ્ઞાનડ અરથભંડાર ॥૨॥ સો૦...

દશવીકાલિકસૂત્ર પ્રમુખમાંહિ, વીરવચન મનિ આંણિ ।

જ્ઞાન વડું મહીમંડલિ કહીડ, પંચમી તપથી જાણિ ॥૩॥ સો૦...

श्रुतसागर

28

नवम्बर-२०२०

जिनमूर्ति विण भुवन न शोभइ, पुरुष विहूणी नारि ।	
लवण विहुंणुं भोजन जेहवुं, पासा विहुंणी सारि	॥४॥ सो०...
दान विना जिम विविध परिग्रह, मुख जिम नेत्र विहीन ।	
ए जगमांहि जे नरनारी, ज्ञानविना तिम दीन	॥५॥ सो०...
महानिशीथ आगममांहि पांचमी, तपफल भाखियउं जेह ।	
चतुर पुरुष मनमांहि विचारी, मनशुद्धइं करु तेह	॥६॥ सो०...
परव पजूसणथी आरंभी, पांसठि मास उदार ।	
विधि पूरव जे ए तप करस्यइ, ते लहइ भवोदधि पार	॥७॥ सो०...
चुथि छट्ठइ भोजन एक वारह, पाचमी पाणाहार ।	
पौषधव्रत सच्चित परिहारी, भूमिशयन व्रतधार	॥८॥ सो०...
नमो नाणस्स जाप मनि धरउ, करउ ए विधि सार ।	
सकल सोभाग लहइ सुख संपति, कीरति रिद्धि विस्तार	॥९॥ सो०...
पूरइ तपि ऊजमणुं करवुं, पंच पंच प्रकार ।	
पाठां परति फलादिक ठवणी, नवकरवाली अपार	॥१०॥ सो०...
ज्ञानभगति करवी जिनपूजा, संघभगति अभिरांम ।	
एणी परि जे जन ए विधि करस्यइ, ते लहइ चिंतित काम	॥११॥ सो०...
ए तपथी गुणमंजरी कुमरी, वरदत्त नामि कुमार ।	
ते बिहुंनां मनवंछित फलीयां, परभवि सुख मनोहार	॥१२॥ सो०...
संवत सोलपंच्यासीआ वरसि, चैत्र मासि रविवार ।	
पुंनिमि दिन कहि राजरत्न मुनि, पांचमी तप सुविचार	॥१३॥ सो०...

अथ कलश

इम नाण पंचमी तणु महिमा, सुगुण जाणी आदरु ।	
बहु ज्ञान पांमी सुख कामी, मुगति नारीनइ वरु ॥	
तपगच्छि गणधर सूरि सुंदर, विमलसोमसूरीसरो ।	
राजरत्न मुनिवर हरखि पभणइ, सयल संघ शिवंकरो	॥१४॥

॥ इति श्री ज्ञानपंचमी सज्जाय संपूर्णाः ॥ श्रीरस्तु लेखकपाठकयोः ॥ श्री॥

ધર્મકથાનુયોગની મહત્તા અને શ્રી દેવભદ્રસૂરિકૃત કથારત્નકોશ

મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી

(ગતાંક સે જારી...)

આ ચાર અનુયોગ પૈકી માત્ર એક ધર્મકથાનુયોગ જ એવો છે જે આમજનતા સુધી પહોંચી શકે છે અને તેથી જ બીજા અનુયોગો કરતાં કોઈ અપેક્ષાએ તેનું મહત્ત્વ સમજવાનું છે. જૈન પરંપરા અને વૈદિક પરંપરાની પેટે બૌદ્ધ પરંપરાએ પણ કથાનુયોગને સ્થાન આપેલું છે એટલું જ નહિ, પણ સરસ્વામણીમાં વૈદિક પરંપરા કરતાં બૌદ્ધ પરંપરા, જૈન પરંપરાની પેટે, આમ જનતાની સવિશેષ પ્રતિનિધિ રહેલી છે.

જૈન પરંપરાના ચરણકરણાનુયોગ માટે બૌદ્ધ પરંપરામાં “વિનયપિટક” શબ્દ, ધર્મ કથાનુયોગ માટે “સુત્તપિટક” અને ગણિતાનુયોગ તથા દ્રવ્યાનુયોગ માટે “અભિધમ્મ પિટક” શબ્દ યોજાયો છે. “પિટક” શબ્દ જૈન પરંપરાના “દ્વાદશાંગીગણિપિટક” સાથે જોડાયેલા “પિટક” શબ્દને મળતો “પેટી” અર્થને બતાવતો જ શબ્દ છે. સુત્તપિટકમાં અનેકાનેક કથાઓનો સમાવેશ છે. દીઘનિકાય, મજ્ઞિમનિકાય, સુત્તનિપાત વગેરે અનેકાનેક ગ્રંથોનો “સુત્તપિટક” માં સમાવેશ થાય છે.

જૈન પરંપરાનો ધર્મકથાનુયોગ, બૌદ્ધ પરંપરાનો સુત્તપિટક અને વૈદિક પરંપરાનો ઇતિહાસ એ ત્રણે શબ્દો લગભગ એકાર્થક શબ્દો છે. ધર્મકથાનુયોગ, પથ્ય ભોજન-પાન જેવો છે. જેમ પથ્ય અન્ન-પાન માનવશરીરને દૃઢ, નીરોગી, પુરુષાર્થી, દીર્ઘજીવી અને માનવતાપરાયણ બનાવે છે, તેમ ધર્મકથાનુયોગ પણ માનવના મનને પ્રેરણા આપી બલિષ્ઠ, સ્વસ્થ, નિગ્રહી, સદાચારી અને સદાચારપ્રચારી બનાવે છે અને અજરામર પરિસ્થિતિ સુધી પહોંચાડે છે.

બોલતાં-ચાલતાં, ઉપદેશક કરતાં ધર્મકથાનુયોગ માનવના ઉપર એવી સારી અસર ઉપજાવે છે જે ધીરે ધીરે પણ પાકી થયેલી અને જીવનમાં ઉતરેલી હોય છે. સંક્ષેપમાં એમ કહી શકાય કે ધર્મકથાનુયોગ માનવને સ્વચ્છ અર્થમાં માનવરૂપે ઘડી શકે છે અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ પૂર્ણ સ્વતંત્રતા સુધી પહોંચાડે છે.

૩. કથાના પ્રકારો અને કથાવસ્તુ—આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિવરે સમરાઈચ્ચકહામાં કથાઓના વિભાગ કરતાં અર્થકથા, કામકથા, ધર્મકથા અને સંકીર્ણકથા એમ ચાર વિભાગ બતાવ્યા છે. જે કથામાં ઉપાદાનરૂપે અર્થ હોય, વળજવેપાર, લડાઈ, સ્વેતી,

શ્રુતસાગર

30

નવમ્બર-૨૦૨૦

લેખ-લખત વગેરેની પદ્ધતિઓ, કળાઓ, શિલ્પ, સુવર્ણસિદ્ધિ વગેરે ધાતુવાદો તથા અર્થોપાર્જનના નિમિત્તરૂપ સામ, દંડ આદિ નીતિઓનું વર્ણન હોય તેનું નામ અર્થકથા । જેમાં ઉપાદાનરૂપે કામ હોય અને પ્રસંગે પ્રસંગે દ્વિતીયા અભિસારો, સ્ત્રીઓનાં રમણો, અનંગલેખો, લલિતકળાઓ, અનુરાગપુલકિત નિરૂપેલાં હોય તે કામકથા । જેમાં ઉપાદાનરૂપે ધર્મ હોય અને ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, અલોભ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ વગેરેને લગતાં માનવસમાજને ધારણ-પોષણ આપનારાં અને તેનું સત્ત્વસંરક્ષણ કરનારાં વર્ણનો હોય તે ધર્મ કથા । અને જેમાં ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે વર્ગોનું યથાસ્થાન નિરૂપણ હોય અને એ ત્રણે વર્ગોને સમજાવવા તેમ જ પરસ્પર અબાધક રીતે વ્યવહારમાં લાવવા યુક્તિઓ, તર્કો, હેતુઓ અને ઉદાહરણ વગેરે આપેલાં હોય તે ધર્મકથા ।

કથાઓના આ ચાર પ્રકાર પૈકી કેવળ એક ધર્મકથા જ ધર્મકથાનુયોગમાં આવે છે । મૂળ જૈન આગમોમાં પણ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ, ઉપાસકદશાંગ, અંતકૃદશાંગ, અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ, વિપાક વગેરે અનેક આગમો પણ ધર્મકથાને પ્રધાનપણે વર્ણવે છે । જ્ઞાતાધર્મકથાંગનું જે પ્રાચીન કથાસંખ્યા પ્રમાણ કહેવામાં આવ્યું છે તેમાં તે આગમમાં સાડા ત્રણ કરોડ કથાઓ અને તેટલી જ ઉપકથાઓ વગેરે હોવાનું કહેલું છે । એ જોતાં જૈન પરંપરામાં ધર્મકથાનું સાહિત્ય કેટલું વિપુલ હતું એ સહજમાં જ કલ્પી શકાય તેમ છે ।

ધર્મકથાઓમાં પણ યુદ્ધ, રાજા, વણજ, કળાઓ, શિલ્પ, લલિતકળાઓ, ધાતુવાદો વગેરેનું વર્ણન આવે છે, પરંતુ ધર્મ પ્રધાન સ્થાને હોય અને બાકી બધું આનુષંગિક રીતે ધર્મનું પોષક હોય । એ જ રીતે અર્થકથા અને કામકથામાં પણ ધર્મનું વર્ણન ન જ આવે એમ નહિ, પણ અર્થ અને કામ એમાં પ્રધાન હોય; એ જ દૃષ્ટિએ તે તે કથાને તેવાં તેવાં નામ અપાયેલાં છે ।

પ્રસ્તુત કથારત્નકોશ ધર્મકથાઓનો મહાન ગ્રંથ છે । તેમાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે અર્થકથા અને કામકથાનું પ્રાસંગિક નિરૂપણ હોવા છતાં, ધર્મ પ્રધાન સ્થાને હોઈ તેને ધર્મકથાનો ગ્રંથ ગણવામાં કશોય બાધ નથી । આવી કથાઓમાં કથાઓની વસ્તુ દિવ્ય હોય છે, માનવ્ય હોય છે અને દિવ્યમાનવ્ય પણ હોય છે । કથારત્નકોશની ધર્મકથાઓની વસ્તુ પ્રધાનપણે માનવ્ય છે અને ક્વચિત્ દિવ્યમાનવ્ય પણ છે ।

(ક્રમશઃ)

प्राचीन पाण्डुलिपियों की संरक्षण विधि

राहुल आर. त्रिवेदी

(गतांक से जारी...)

3) सूचिकरण

पाण्डुलिपियों के रखरखाव के अंतर्गत सूचिकरण भी एक भाग है। (अंग्रेजी में) इसे डोक्युमेंटेशन भी कहते हैं। कुछ विशेषज्ञ सूचिकरण को प्रिवेन्टीव कन्जर्वेशन का भाग नहीं मानते हैं। सूचिकरण एक ऐसी प्रक्रिया है, जिससे संग्रहित पाण्डुलिपियों की सूचनाएँ अगली पीढ़ियों तक पहुँचाई जा सकती है। इसी कारण सूचिकरण का बहुत अधिक महत्त्व है। सूचीकरण के समय पर भी ध्यान पर आने वाली प्रतदशा आदि सूचनाओं को नोट करके रख लिया जाता है, ताकि आगे यथा समय प्रत को नवजीवन प्रदान किया जा सके. एकबार सही तरीके से जीर्ण प्रत का रेस्टोरेशन हो जाय तो उस प्रत का आयुष्य अगले १०० से ५०० वर्ष तक बढ़ जाता है उसे पढ़ना सहज शक्य एवं सुगम हो जाता है।

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर में सूचिकरण की प्रक्रिया स्वनिर्मित विशिष्ट प्रोग्राम के अन्तर्गत अत्यन्त विशाल पैमाने पर व विशिष्ट रूप से की जाती है। इसका विवरण तो अलग से किया जाना ही उचित होगा, किन्तु इसके महत्त्व के बारे में थोड़ी जानकारी जरूरी है।

सूचीकरण की सीमित अवधारणा को विकसित करने में तथा ग्रंथालय विज्ञान की प्रचलित प्रणालियों के स्थान पर महत्तम उपयोगिता व सूझबूझ का उपयोग करते हुए यहाँ के पंडितगण, प्रोग्रामर तथा कार्यकर्तागण सदैव कार्यरत हैं। हस्तलिखित ग्रंथों की सूक्ष्मतम सूचनाओं को तर्कबद्ध व बहूपयोगी तरीके से सूचीबद्ध करना एक बहुत ही जटिल कार्य है, लेकिन अपेक्षित ग्रंथ विद्वानों को सरलता से उपलब्ध हो सके, इसके लिए यहाँ एक बहूद्देशीय सूचिकरण प्रणाली के माध्यम से कम्प्यूटर में संग्रह किया जाता है। वर्तमान समय में ग्रंथालय सेवा में कम्प्यूटर का महत्त्व अति आवश्यक एवं उपयोगी सिद्ध हो रहा है। हस्तलिखित, मुद्रित ग्रंथ, पत्र-पत्रिकाओं तथा उनमें समाविष्ट कृतियों की विस्तृत सूचनाएँ कम्प्यूटराइज्ड की जा रही हैं।

इस प्रोग्राम के माध्यम से वाचकों की सुविधा हेतु पाण्डुलिपियों में पाई जानेवाली छोटी-बड़ी महत्त्वपूर्ण सूचनाओं का संग्रह किया जा रहा है। जैसे किसी मूल कृति तथा उसके ऊपर रचित अन्य पुत्र कृतियों सहित सम्पूर्ण कृति परिवार की उपयोगी सूचनाएँ, जिसमें कृति का मूल नाम, उनकी सन्ततियाँ, उनका परस्पर एक

दूसरे के साथ सम्बन्ध, उनकी भाषा, स्वरूप, कर्त्ता, कर्त्ता की गुरु परम्परा, कृति का आदिवाक्य, अन्तिमवाक्य, कृति का परिमाण, तथा अन्य विशेष सूचनाओं का संग्रह किया जाता है। वह कृति कौन-कौन सी पुस्तकों, हस्तप्रतों अथवा अंकों में किस पृष्ठ पर उपलब्ध है, यदि कृति अपूर्ण है तो उसका कितना भाग हस्तप्रत अथवा पुस्तक में उपलब्ध है, इसकी सूचना भी दी जाती है।

इसके अतिरिक्त हस्तप्रतों में उपलब्ध कृतियों के विविध नाम, हस्तप्रत के प्रतिलेखक, जिसके पढने हेतु लिखी गई हो, उसकी सूचनाएँ, हस्तप्रत लिखवानेवालों की सूचनाएँ, हस्तप्रत का प्रतिलेखन वर्ष, जिस गाँव या शहर में हस्तप्रत लिखी गई हो उसकी सूचना, हस्तप्रत की भौतिक दशा, विशिष्ट लक्षण व अन्य विशेषताओं का उल्लेख किया जाता है। कृति के कर्त्ता, पुस्तक के सम्पादक तथा हस्तप्रतों के प्रतिलेखकों का उसकी गुरु परम्परा के साथ उल्लेख किया जाता है, जिसके अन्तर्गत श्रमण एवं गृहस्थ विद्वानों की बहूपयोगी वंशावलियाँ तैयार की जाती हैं। ये सूचनाएँ कृति की रचना प्रशस्ति, हस्तप्रतों की प्रतिलेखन पुष्पिका, पुस्तकों के सम्पादक आदि की सूचनाओं से, गच्छों की पट्टावलियों से, विस्तृत वंशावलियों से तथा प्रतिमा व शिलालेखों से संकलित की जा रही हैं। इनमें साधु/गृहस्थ की वंश-परंपरा, उनके द्वारा की गई रचनाएँ, लिखी-लिखवाई गई हस्तप्रतें, की-करवाई गई प्रतिष्ठा-अंजनशलाका, बनवाए गए जिनमन्दिर, निकाले/निकलवाए गए संघ आदि की सूचनाएँ, उनका हुआ नगरों/गाँवों में विचरण-निवास, उनका पारस्परिक सम्बन्ध, तत्कालीन राजा-मन्त्री की सूचनाएँ इत्यादि का समावेश होता है।

प्रोग्राम में संकलित सूचनाओं के आधार पर अद्यावधि अप्रकाशित जैन साहित्य का सूचीपत्र बनाकर विद्वानों के संशोधन तथा संपादन कार्य में महत्वपूर्ण सहयोग किया जा रहा है। विद्वत्समाज को अमूल्य ग्रन्थों की दुर्लभ सूचनाओं की जानकारी दी जा रही है। इस सूचीपत्र में बहुत सारी ऐसी कृतियों की जानकारी प्राप्त होती है, जिसके अस्तित्व के विषय में विद्वानों को आज तक जानकारी नहीं है। इन कारणों से सूचिकरण का यह कार्य अत्यन्त महत्वपूर्ण सिद्ध हो रहा है।

प्राचीन पाण्डुलिपि संरक्षण विधि को मैंने यथामति संक्षेप में प्रस्तुत करने का प्रयास किया है। आशा है कि इससे वाचकवर्ग को विशेष जानकारीयाँ प्राप्त होंगी। इन सूचनाओं से परम पूज्य साधु-साध्वीजी भगवन्त तथा ज्ञानभंडार के संचालकों को हस्तप्रतों के रखरखाव तथा उसकी सुरक्षा से सम्बन्धित यदि कोई विशेष जानकारी प्राप्त होगी, तो यह मेरा परम सौभाग्य होगा। हमारी ओर से ऐसे ही उपयोगी विषय भविष्य में भी प्रस्तुत किये जाएँगे।

पुस्तक समीक्षा

डॉ. हेमन्त कुमार

ग्रन्थ नाम- शास्त्राभ्यासनी कळा, **कर्ता-** मुनि श्री गुणहंसविजयजी, **प्रकाशक-** कमल प्रकाशन ट्रस्ट, अहमदाबाद, **प्रकाशन वर्ष-** वि. सं. २०६९, **भाषा-** गुजराती, **विषय-** पूज्य साधु-साध्वीजी भगवन्तों के अध्ययन-अध्यापन हेतु शास्त्रीय टीकाग्रंथों के मूल पाठ को सही ढंग से समझने एवं अर्थनिर्णय करने का विस्तृत परिचय।

प्रस्तुत ग्रंथ संयम के मार्ग में अग्रसर पूज्य महात्माओं के लिए प्रकाश स्तम्भ की तरह है, जिससे यह पता चलता है कि अब इसके बाद क्या? जिस प्रकार लम्बे सफर में निकले हुए यात्री को रास्ते पर लगे मील के पत्थर मार्गदर्शक का कार्य करते हैं, उसी प्रकार संयम के मार्ग पर अग्रसर पूज्य महात्माओं के लिए यह पुस्तक मार्गदर्शक है।

पूज्य मुनि श्री गुणहंसविजयजी म. सा. ने सर्वप्रथम स्वाध्याय मार्गदर्शिका नामक पुस्तक को प्रस्तुत किया, जिसमें अनेक शास्त्रों के साक्ष्यों के आधार पर तार्किक रूप से अध्ययन-अध्यापन के महत्त्व पर प्रकाश डाला है। शास्त्राभ्यास मुनि जीवन में कितना महत्त्वपूर्ण है, शास्त्रों का अध्ययन क्यों करना चाहिए? किससे करना चाहिए? कौन-कौन से शास्त्रों का? किस क्रम से अभ्यास करना चाहिए? इन सभी बातों को बहुत ही तर्कपूर्ण एवं सटीक उदाहरणों के साथ प्रस्तुत किया गया है।

शास्त्राभ्यासनी कळा ग्रंथ के अन्तर्गत पूज्यश्री ने बहुत ही सरल एवं सुगम्य भाषा में यह बताया है कि मूल पाठ एवं संबंधित टीका आदि के पाठों का अभ्यास किस प्रकार करना चाहिए, जिससे शीघ्र ही लक्ष्य की प्राप्ति हो सके। टीका में खास अर्थ में प्रयुक्त होने वाले खास प्रतीकात्मक शब्दों का एवं उनके प्रासंगिक अर्थघटन का परिचय दिया गया है। टीकाकार अपनी कथ्य बात को, अपने स्वरस एवं मतांतर आदि को किस तरह अभिव्यक्त करते हैं, कथन में रही हुई जटिलताओं को कैसे सुलझाना आदि अनेक बातें खूब ही अच्छी तरह से संकलित करके अध्येताओं के लिये प्रस्तुत की है।

पूज्यश्री की भावना है कि पूज्य साधु-साध्वीजी भगवंत को सर्वप्रथम उन विषयों का ज्ञान प्राप्त करना चाहिए जो उनके संयमजीवन में उपयोगी हो। ऐसा नहीं कि अनेक शास्त्रों का अध्ययन तो कर लिया किन्तु संयमजीवनोपयोगी ज्ञान की प्राप्ति ही नहीं हो पाई, जो सर्वप्रथम अपेक्षित था।

जिस प्रकार आधुनिक व्यावहारिक शिक्षण पद्धति में अलग-अलग कक्षाओं के लिए अभ्यासक्रम बने हुए हैं। उस क्रम के अनुसार ही अध्ययन किया जाता है। जैसे प्राथमिक स्तर का अध्ययन करने वाला व्यक्ति सामान्य जीवन जीने के योग्य हो जाता है। उस निश्चित कक्षा के बाद विशिष्ट विषयों के लिए रास्ते अलग होते हैं, जहाँ से आगे अध्ययन करने के बाद व्यक्ति किसी विशिष्ट क्षेत्र में विशेषज्ञ बनता है।

प्रस्तुत ग्रंथ में जितने भी दृष्टान्त दिए गए हैं, प्रायः उत्तराध्ययनसूत्र-शान्तिसूरि वृत्ति प्रथम अध्ययन और उपदेशमाला-सिद्धर्षिगणि की वृत्ति में से लिए गए हैं। शास्त्राभ्यासनी कळा में जिन कलाओं को दर्शाया गया है, उनके अभ्यास (प्रेक्टिस) के लिए पूज्यश्री ने शास्त्राभ्यासनी कळानी कसोटी नाम से उत्तराध्ययनसूत्र के प्रथम अध्ययन (विनय अध्ययन) की शान्तिसूरि कृत वृत्ति तथा उपदेशमाला की ५५ गाथाओं तथा उसकी सिद्धर्षिगणि कृत वृत्ति का प्रस्तुत पुस्तक में निदर्शित सिद्धांतों का यथा स्थान परिचय करवाते हुए अलग पुस्तक के रूप में बहुत सुन्दर विवेचन करके प्रकाशित करवाया है। शास्त्राभ्यास करने के लिए, उन दोनों पुस्तकों का अध्ययन बहुत आवश्यक है।

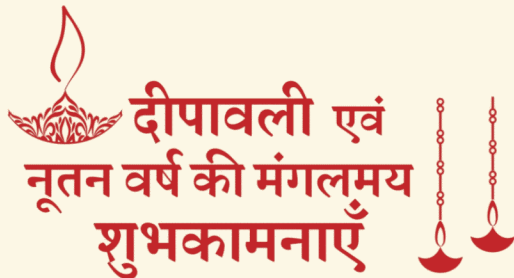
शास्त्राभ्यासनी कळा के साथ-साथ अभ्यास मार्गदर्शिका, उपदेशमाला सिद्धर्षिगणि कृत वृत्ति एवं उत्तराध्ययनसूत्र की शान्तिसूरि कृत वृत्ति ये चारों ग्रंथ पूज्यश्रीजी की दृष्टि में संयमी महात्माओं के लिए अत्यन्त उपयोगी हैं। शास्त्र भी है, अभ्यास करनेवाले भी हैं, किन्तु योग्य विधि एवं समझ के अभाव में अपेक्षित परिणाम प्राप्त नहीं हो पाता है। अतः किसी भी कार्य को करने के लिए यदि स्वयं अनुभव नहीं हो तो जिस प्रकार एक मार्गदर्शक की आवश्यकता होती है उसी प्रकार शास्त्राभ्यास हेतु भी यह ग्रंथ पूज्यश्रीजी की एक सीमाचिह्नरूप प्रस्तुति है।

प्रस्तुत ग्रंथ का प्रकाशन एवं मुद्रण भी बहुत ही सुंदर एवं आकर्षक है। आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर, कोबा परिवार का यह सौभाग्य है कि पूज्यश्री ने इस पुस्तक की रचना में ज्ञानमंदिर में संकलित ग्रंथों का अधिक उपयोग किया है। संघ, विद्वद्गर्ग, जिज्ञासु इसी प्रकार के और भी उत्तम प्रकाशनों की प्रतीक्षा में हैं। मुनिश्री की साहित्यसर्जन यात्रा सदैव जारी रहे, ऐसी शुभेच्छा है।

Acharya Padmasagarsuri

भगवान महावीरस्वामी के निर्वाणोत्सव तथा लब्धिनिधान गणधर गौतमस्वामी के केवलज्ञान की प्राप्ति के मंगलमय अवसर पर आपको एवं आपके समस्त परिवार को खूब-खूब आशीर्वाद।

वीर संवत् २५४७ का यह नववर्ष आपके एवं आपके समस्त परिवारजनों के लिए धर्ममय, मंगलमय, सुखद एवं समृद्धियुक्त हो ऐसी हार्दिक शुभकामनाएँ। आप सबके लिए इस नूतनवर्ष का प्रत्येक दिन प्रगति एवं उन्नति से भरा हो, धार्मिकता से परिपूर्ण हो और देव-गुरु की कृपा आप सभी पर निरंतर बरसती रहे, इन मंगल कामनाओं के साथ पुनः पुनः अंतर के असीम आशीर्वाद।

आचार्य पद्मसागरसूरि

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra Koba-382426. Gandhinagar

☎ 079-23276204/5 Fax:079-23276249 @ kobatirth@yahoo.com 📞 +91 97266 17570

35

Registered Under RNI Registration No. GUJMUL/2014/66126 SHRUTSAGAR (MONTHLY).
Published on 15th of every month and Permitted to Post at Gift City SO, and on 20th date
of every month under Postal Regd. No. G-GNR-334 issued by SSP GNR valid up to 31/12/2021.

कोबा तीर्थ से LIVE

**जीवन की उन्नति के लिए - महाप्रभावसंपन्न
नूतनवर्ष का मांगलिक एवं गौतम रास**

**श्रद्धालुओं के लिए
स्वर्णिम अवसर**

You Tube के माध्यम से राष्ट्रसंत पूज्य -
आचार्यदेव श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी महाराजा
की गुरुवाणी से लाभान्वित हो सकते हैं।

: शुभ दिन :
16 नवम्बर 2020, सोमवार
समय : सवेरे 6:15

: लाभार्थी :
श्री चिमनलाल पोपटलाल राणा शेठ
हस्ते : विक्रम चिमनलाल ब्रोकर पश्चिम

आयोजक : श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र, कोबा - गांधीनगर (अहमदाबाद)

▶ Acharya Shri Padmasagarsurishwarji Maharaja ◀ GURUKRUPA1990

BOOK-POST / PRINTED MATTER

प्रकाशक

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र

आचार्य श्री कैलाससागरसूरी ज्ञानमंदिर, कोबा

जि. गांधीनगर ३८२४२६

फोन नं. (०७९) २३२७६२०४, २०५, २५२

फैक्स (०७९) २३२७६२४९

Website : www.kobatirth.org

email : gyanmandir@kobatirth.org

Printed and Published by : HIREN KISHORBHAI DOSHI, on behalf of SHRI MAHAVIR
JAIN ARADHANA KENDRA, New Koba, Ta.&Dist. Gandhinagar, Pin-382426, Gujarat.

And Printed at : NAVPRABHAT PRINTING PRESS, 9, Punaji Industrial Estate,
Dhobighat, Dudheshwar, Ahmedabad-380004 and

Published at : SHRI MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA, New Koba, Ta.&
Dist. Gandhinagar, Pin-382426, Gujarat. Editor : HIREN KISHORBHAI DOSHI